

RADOSLAV KATIČIĆ

IVAN MUŽIĆ O PODRIJETLU HRVATA

Nedavno se u izlozima knjižara pojavila ukusno i ugledno opremljena knjiga: »Podrijetlo Hrvata (Autohtonost u hrvatskoj etnogenezi na tlu rimske provincije Dalmacije)«, Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1989, 276 stranica i 40 tabela sa slikama. Iz novina saznajemo da se našla na čelu popisa onih izdanja što se u zimi 1990. najviše kupuju. Nema dvojbe da je urednik Branimir Donat povukao vrlo uspješan potez uvrstivši je u seriju »Hrvatske povjesnice«, a oslanjao se pri tome na mišljenje trojice vrsnih recenzenata: Željka Rapanića, Aleksandra Stipčevića i pokojnoga Đure Baslera. Akademik pak Mate Suić u predgovoru knjizi izražava svoje duboko slaganje s bitnim usmjerenjem autorovih rasuđivanja.

I po temi kojom se bavi, i po pretenzijama koje ističe u naslovu, i po golemu trudu što je uloženo u nju, i po bogatstvu sadržaja što je nakupljen u njoj, te napokon, po pozornosti koju potiče i još će potaknuti, ne samo među stručnjacima, nego i daleko izvan njihova kruga, ta je knjiga zaslužila temeljit prikaz i široko zasnovanu ocjenu. Nije to samo dužan obzir prema autorskom naporu, nego se raspravljanjem o pitanjima koja njegova knjiga pokreće bitno pridonosi tomu da korist od nje za znanost i kulturu doista bude onolika kolika može biti.

Interdisciplinarna sinteza, kakva je ova Mužićeva, zahtijeva više recenzija iz raznih pera. Svaki ocjenjivač treba da joj pristupi sa svojega gledišta, pa će tek tako slika postajati potpunija. Ovom su recenzentu, dakako, u žarištu vidokruga filologija i jezikoslovje, ali i ona središnja pitanja što su nezaobilazna svima koji se s bilo koje strane bave povijesnim poniranjem u prošlost. Drugi će se okrenuti drugomu, a bilo bi samo poželjno da se više takvih ocjena nađe i na stranicama istoga časopisa. Nikoji pak, po mojem mišljenju, nije za to toliko prikladan kao upravo »Starohrvatska prosvjeta« jer se ona od svojih prvih početaka zauzeto bavi teškim i tamnim pitanjima hrvatske starine, kompleksno i interdisciplinarno, kako se njima jedino i može pristupiti.

1. O tome kako je pisana Mužićeva knjiga i kako je stoga valja ovdje prikazivati i ocjenjivati

Nije uobičajeno da se recenzije dijele na poglavlja, a još manje da im se na čelo stavlja uvodno, u kojem se govori o metodologiji prikazivanja i ocjenjivanja. No Mužićeva knjiga to zahtijeva, a ovaj uvodni odsječak treba da objasni zašto.

»Podrijetlo Hrvata« Ivana Mužića knjiga je s tezom. Ta je teza naznačena u podnaslovu »Autohtonost u hrvatskoj etnogenezi« i nešto se jasnije i suvislije razabire

u sažetku, koji se uz hrvatski izvornik donosi još u njemačkom i u talijanskom prijevodu (str. 167–180). U samom se tekstu knjige teza o autohtonosti hrvatske etnogeneze javlja tek u tu i tamo razasutim rečenicama, što se doimaju više kao usputne primjedbe nego kao osnovne misli, često se doista nalaze u bilješkama, moraju se odčitavati iz tančine pojedinih formulacija ili razaznavati po sugestivno stavljenim navodnicima. Inače je ta knjiga pisana kao priručna sinteza odabranih pitanja iz antičke i ranosredovjekovne povijesti područja što ga je obuhvaćala rimska provincija Dalmacija. Mnogo se i opširno govori o različitim mišljenjima što su do sada javno iznesena o tome, te se tako stvara dojam kao da se tu prije radi o dobro proumljenoj enciklopediji nego o udarnom obrazlaganju mišljenja koje je usmjereno na to da opovrgne temeljna i općeprihvaćena shvaćanja o hrvatskoj etnogenezi kakva se do sada javljaju u ozbiljnoj literaturi o tom predmetu.

Mužić neobično mnogo citira svoje autore. Iz nekih djela donosi opsežne odlomke. Treba odmah reći da je to velika vrijednost njegove knjige. Ona može poslužiti kao čitanka za upoznavanje literature koja bi inače ostala razasuta po teško pristupačnim publikacijama. Zamjeriti mu se tu mora jedino to što nije iz ičito i na vidljivom mjestu upozorio na to da je izbor tih citata subjektivan i povrgnut tezi koju takvim postupkom više sugerira nego što je dokazuje. Istina, Mužić je subjektivnost svojega izbora istaknuo u vezi s popisom literature u svojoj knjizi. Tamo u uvodnoj bilješci stoji da je to »izbor temeljnih knjiga i studija prema subjektivnoj ocjeni za bolje proučavanje iznesene problematike« (str. 235). To je na neki način trebalo jasno dati do znanja i za brojne citate što se izdaši o navode u knjizi.

U kojem se duhu vršio taj izbor i kako sam autor gleda na svoje djelo pokazuje se nešto dalje u uvodnoj bilješci pred bibliografijom: »Radove koji se ne uklapaju u navedena mjerila, bez obzira na dosadašnji (istaknuo R. K.) autoritet njihovih autora nisam navodio.« Odatle se jasno razabire da Mužić svoju knjigu smatra kao prekretnicu u odmjeravanju autoriteta onima koji su pisali prije njega. S time je u vezi i to što o autorima kojima se inače slabo može služiti za potporu svojoj tezi, kad kazuju nešto što joj se ne protivi, rado veli da to »priznaju«. Time se postavlja u položaj suca istražitelja u ophođenju sa sumnjivcima. Čudno je to što on, pravnik i odvjetnik, ne osjeća da time prihvaća stil kakav je poznat s montiranih političkih procesa, gdje se svaka izjava okrivljenoga koja ne pobija navode optužnice, bez obzira na to koliko je relevantna za utvrđivanje krivnje, bez obzira na to je li ju je okrivljeni ikada osporavao, naziva »priznanjem«, sugerirajući time olako nepobitnost izrečene optužbe. Ne znam osjeća li Mužić kako to zvuči i odjekuje kad piše: »Vinski, koji inače drži da je seoba Sklavina u naše krajeve bila u kasnom VI. i ranom VII. stoljeću, priznaje (istaknuo R. K.) kako 'oskudni podaci ne pružaju dovoljnu sliku za arheološku dokumentaciju seobe južnih Slavena u podunavski i balkanski prostor'«. I ako osjeća, i ako ne osjeća, nema smisla da ja to ovdje tumačim. Kako bilo, u takvu njegovu stavu izražene su pretenzije prema kojima treba ocjenjivati njegovu knjigu, ako one i nisu uočljivo istaknute u ključnim odlomcima i pri iznošenju glavnine sadržaja.

Citirajući obilno autore svojega izbora, Mužić pokazuje veliku načitanost i dobro poznavanje, kakvo je mogao steći samo uz znatan radni ulog. Izlaganje mu je doista izdašno dokumentirano. No dojam objektivnosti i iscrpne informativnosti koji se time stvara često je samo privid. Dobar je primjer za to ono mjesto na kojem je riječ o pretpostavci da bi ime Hrvat moglo biti gotskog podrijetla (str. 46–47, bilj. 38). Tu

se govori o mišljenju po kojem se hrvatsko ime izvodi od germanskog *hrothi** koje se kao ime javlja i u oblicima *Hruad*, *Hruat*, *Hruot*. To na svakog neupućenoga djeluje vrlo sugestivno, može mu se čak učiniti kao očitost. Mužić onda navodi dug odlomak u kojem Antun Mayer kao velik lingvistički znalac pobija takvo tumačenje. Mayerovo je izlaganje vrlo stručno i onima koji najlakše padaju pod sugestiju navedenih oblika najmanje pristupačno. Mužić se pak zadovoljava ne manje sugestivnom primjedbom: »Mayerovo obrazloženje nije od svih prihvaćeno«. I onda navodi kako historičar Stanko Guldescu ističe da veliki etimolog Max Vasmer odbija takvo povezivanje. Ali Guldescu, veli Mužić, ipak »priznaje« da postoje i spomenuti sugestivni oblici. Mužić navodi odlomak iz Guldescuova teksta u kojem ovaj slabo suvislo i očito diletantski pokušava uzdržati Vasmerov sud i istaknuti relevantnost onih germanskih oblika kao ishodišta za tumačenje hrvatskog imena koje ipak ne valja isključiti. To je, dakle, ono da Mayerovo obrazloženje ne prihvaćaju svi. Sve u svemu ostaje za slabije upućene snažan dojam velike Mužićeve objektivnosti i sugestija da navedena germanska etimologija hrvatskog imena zaslužuje da se u najmanju ruku ozbiljno uzima u obzir, ako već nije očito ispravna.

Istina je, međutim, sasvim drukčija. Umjesto opširnoga navođenja Mayerovih riječi trebalo je na jednostavan i svakomu nestručnom čitatelju razumljiv način reći u čem je bit njegova razlaganja. On naime ističe da sugestivni oblici *Hruad*, *Hruat*, *Hruot* nisu gotski nego njemački, pa se ne mogu pripisivati Gotima koji su vladali u Dalmaciji, Savskoj i Srijemskoj Panoniji, te su po nekim kombinacijama, starijim i mladim, sudjelovali i u hrvatskoj etnogenezi. A i u njemačkom su diftonzi *ua*, *uo*, koji te oblike čine tako sugestivnima, mlađi od vremena u kojem bi bili mogli utjecati na postanak hrvatskoga imena. K tomu i glasovna narav tih njemačkih diftonga nije takva da bi se iz njih mogao valjano izvoditi prvotni njegov lik. To je trebalo reći, a ne opširno navoditi Mayerove rečenice koje nestručnjaku lako ostaju nepronične. Onda bi svima bilo jasno kakva je presudna snaga u njegovim argumentima i kako nije slučaj što je i veliki Vasmer sudio tako, pa je sasvim beznačajno je li to Mayerovo obrazloženje »od svih prihvaćeno« jer se uvijek nađe po netko, tko kao Guldescu, jer mu se iz nekoga razloga mili baš to tumačenje, nekvalificirano naklapajući hoće obezvrijediti argumente kojih pravu snagu i ne razumije. Mužić je tu u svakom slučaju učinio lošu uslugu svojim čitateljima. Ili time što im je, razumijući dobro Mayera, uskratilo bitno objašnjenje, ili jer se postavio kao tumač u stvari koju sam ne razumije. I ovako i onako pokazuje se da se njegovo izlaganje ne može uzimati i prosuđivati onako kako se samo na prvi pogled pokazuje.

Ne valja se stoga naći u položaju kao da se luta po velikoj dvorani svoj zavješenoj zavjesama na kojima su ispisani citati, nego ih treba odlučno razgrtati kako bi se uvijek znalo na kojem je što mjestu u dvorani. Nije stoga moguće onako kako je obično i najlakše u prikazivanju i prosudbi slijediti organizaciju izlaganja kakva je u autora. Treba kroz nju prodirati do bitnoga sloja Mužićeva razlaganja i argumentacije koji mimo citate i sugestije nosi srž autorove teze.

Prosudba dakle mora dobiti ustrojstvo drukčije od onoga što ga ima djelo koje se prosuđuje. A da bi čitatelju bilo lakše snalaziti se u njoj, treba označiti to ustroj-

* Čitalelj bi jamačno Mužiću bio zahvalan kad bi već iz njegove knjige, bez potrebe da konzultira priručnike mogao saznati da je *hrothi*, a to se stručno piše *hrōpi*-, rekonstruirana pragermanska osnova i da znači »slava«. Nije čudo što neki rado pomišljaju da bi odatle bilo ime Hrvata.

stvo ove recenzije razdiobom na poglavlja. To više što će se uz temeljna i središnja morati razmatrati bar neka pojedinačna pitanja jer su važna sama po sebi, a i za cjelinu, ne bi pak valjalo da se njihovo razmatranje umiješa u razlaganje o glavnim stvarima jer bi to razbijalo koncentraciju i mutilo bistrinu cjelovita pogleda.

2. Pitanje o podrijetlu Hrvata i razni odgovori na nj

Kada se povede riječ o podrijetlu, svi načule uši. To je tako kada se govori o podrijetlu pojedinaca, porodica i rodova, a još više kad se govori o podrijetlu naroda. Odgovor na pitanje o podrijetlu doživljuje se kao određivanje, svrstavanje, razotkrivanje skrovite, a prave, naravi. Iako je podrijetlo činjenica prošlosti, njezinim se utvrđivanjem pristupa dubinskom sloju sadašnjosti i projiciranju očekivanja od budućnosti. Upravo zato pitanje o podrijetlu može toliko zaokupiti. Uzroci su tomu dijelom racionalni, a velikim dijelom i iracionalni.

Postupak i podrijetlo doista jesu često najkraći put do razumijevanja pojava u njihovoj posebnosti i bitnim svojstvima, što vodi karakterizaciji bolje utemeljenoj od neposredna privida, a i realnijim očekivanjima za budućnost. Čak i tamo gdje znanje o podrijetlu ne donosi nikakve praktične prednosti, opet ono pomaže orijentaciji, te bez takva znanja razumijevanje danoga predmeta ostaje krnje. Zbog svega je toga pitanje o podrijetlu, bez obzira na sve druge njegove implikacije, već samo po sebi prvorazredno znanstveno pitanje. U tom je smislu velika i temeljna zasluga Mužičeva što je na novim podlogama počeo razmišljati o podrijetlu Hrvata jer se temeljna pitanja u znanosti moraju opet i opet promišljati i raspravljati. Samo tako se znanosti održava životna napetost, u postavljanje njezinih pitanja i u odgovore na njih ugrađuju sve nova dostignuća. Na poseban to način vrijedi upravo za povijesnu znanost jer ona, ako će ostati na visini, u razumijevanju vrela što joj stoje na raspolaganju mora unositi i ona iskustva što su protjecanjem povijesti skupljali sve novi i novi naraštaji. Drukčije čitamo stare tekstove mi nego su ih čitali naši pradjedovi, pa uz njihovo treba i to naše čitanje uključiti u pitanja koja postavljamo vrelima o prošlosti, u odgovore koje iz njih dobivamo o njoj. Tek to je prava znanost, njezin život i napredak.

No, oslanjajući se na znanost, javljaju se oko pitanja o podrijetlu i iracionalni stavovi koji snažno ističu vrijednosna opredjeljenja. Pitanje o podrijetlu tako postaje pitanje o pripadnosti, ishodište za postavljanje ljestvice vrijednosti, podloga i opravdanje za odobravanje ili za osuđivanje. Tu onda odmah odzvanja u pozadini i bojni poklič. U takvoj uzavreloj smjesi racionalnih sudova i iracionalnih poriva kristalizira se ideologija. Hoćemo li ostati pri racionalnom diskurzu, treba oštro lučiti modele, kojima se znanost služi dajući svoja objašnjenja, od ideologema, kako je spretno zvati ideologijske sadržaje. Ali isto tako, želimo li da nam racionalni diskurz ne izgubi vezu sa zbiljom, treba u njem voditi računa o vezama koje postoje između pojedinih modela i pojedinih ideologema. Te se pak veze javljaju i kao povijesna i kao psihološka zbilja.

Strogo treba lučiti Mendelove zakone nasljeđivanja kao model znanstvene genetike od rasističkih ideologema o potrebi čuvanja genetske čistoće u ljudi. Ali se isto tako mora vidjeti i to da znanstvena genetika i ideološki rasizam nastaju u krilu istoga razvojnog razdoblja, istoga duhovnoga ozračja, i da u svakoga pojedinca gene-

tičke konstatacije otvaraju i pitanja rasističkoga ili antirasističkoga opredjeljenja, a rasističke sklonosti pobuđuju zanimanje za genetičke konstatacije.

Svaki odgovor na pitanje o podrijetlu Hrvata, ako se samo zasniva na kritičkoj interpretaciji vrela, znanstveni je model, o koji se onda oslanjaju i mnoge druge povijesne interpretacije, iz kojih se izvode pojedina povijesna kazivanja. Tako nastaje historiografija. Ali se u nju često umiješa i ideologija. Ne izvodi se u historiografiji sve samo iz znanstvenih modela nego ponešto i iz ideologema. Odatle nastaje nesklad sa zahtjevima znanosti.

Podrijetlo Hrvata obično se izvodi iz doseljenja Slavena u rimske provincije Panoniju i Dalmaciju te iz njihova zauzeća zemlje u njima. To je model koji je uvela i prihvatila povijesna znanost. On se prikladno može nazivati modelom slavizma. Mužić se pak zalaže da se nasuprot njemu uvede i prihvati autohtonizam, model ne samo različit nego i pojmovno suprotan. U njemu naime nema niti doseljenja niti zauzimanja zemlje.

To što se jedan model ističe i predlaže umjesto drugoga sasvim je obično u znanosti, predstavlja upravo njezin život i vodi napretku u njoj. Tek pri tome treba razlikovati implikacije modela od implikacija njima bliskih ideologema. Mužić navodi kao značajan podatak: »U historiografiji se ističe da je značenje Gota u našim krajevima potcijenjeno« (str. 46). Iz bilješke se vidi da ta konstatacija dolazi od Herwiga Wolframa, vodećega danas stručnjaka za povijest Gota. Tko god se znanstveno bavi ranom hrvatskom povijesti, potvrdit će istinitost te konstatacije. U hrvatskoj je historiografiji gotsko razdoblje u Dalmaciji i Panoniji doista podcijenjeno i zanemareno. A pri tome je baš za gotske vladavine Savska Panonija priključena Dalmaciji, od koje je bila već odvojena Prevalitana, pa je time oblikovan kalup u kojem je poslije izliven hrvatski narod. Zašto se dakle zanemaruje i podcjenjuje razdoblje tako očito važno? Nije da nedostaju vrela za nj. Ima ih i pisanih i arheoloških, više nego za neka druga razdoblja koja se ističu i smatraju ključnima, koja se i kraj velikoga nedostatka vrela nikako ne zanemaruju. Tomu zanemarivanju gotskoga razdoblja nije uzrok u slavizmu kao znanstvenom modelu za tumačenje podrijetla Hrvata. Iz njega se, naime, bio on postavljen s pravom ili krivo, nikako ne može izvesti neobaziranje na gotsku komponentu, ako je doista ima. To zanemarivanje, međutim, dolazi od slavizma kao ideologema. Tko se svrstava i pribraja, tko sam sebe razumije na temelju krilatice o slavenskom podrijetlu Hrvata, sklon je zazirati od bilo kakve znatnosti gotskoga razdoblja na prostoru njihove etnogeneze, ili čak od gotske komponente u njoj, jer se boji da to može onesigurati opredjeljenje za koje se odlučio. To je zaziranje ideološko. Od slavizma kao ideologema dolazi dakle to zanemarivanje gotskoga razdoblja, a ne od znanstvenoga modela, pa se to zanemarivanje ne može upotrebljavati kao argument protiv toga modela i za njegovo zamjenjivanje drugim. Zanemarivanje Gota može samo pokazati to kako je povodjenje za ideologemom slavizma, ili za kojim drugim, neprimjereno valjanoj znanstvenoj spoznaji, ali o vrijednosti znanstvenih modela, pa ni o vrijednosti modela slavizma, ne kazuje ništa.

Velika je načelna slabost Mužićeve knjige o podrijetlu Hrvata što u njoj o svemu tome nema ni riječi. Čak se iz nje razgovijetno razabire da su takva razmišljanja njezinu piscu ostala posve tuđa. On svoje razlaganje o tom pitanju nije digao na razinu koja je našem vremenu na dohvat. Njegov je diskurz, doduše, to treba istaknuti, znanstven, nije ideološki. Nacionalna ideologija probija samo u kratkom

završnom odlomku sažetka (str. 180). Ali ideologemi nisu u njega razlučeni od modela na koje se oslanjaju i njihova se jednostranost upotrebljava kao argument protiv modelâ. Činjenica da su Goti zanemareni uzima se kao da upućuje na to da slavizam nije dobar kao model. Time je pak onemogućeno doista plodno rasuđivanje o podrijetlu Hrvata.

U znanosti se, uz već spomenuti, gotovo od svih prihvaćeni slavistički model, pri određivanju podrijetla Hrvata javljaju i drugi jer podaci u vrelima daju neke mogućnosti i za takva shvaćanja. Po tome bi Hrvati, koji su, kako stoji u Konstantina Porfirogeneta, kao vojnički organiziran narod došli u Dalmaciju, tamo oborili avarsku vlast i uspostavili svoju, bili iranski ili istočnogotski jahači, dakle Alani ili Goti, koji su zavladaali slavenskim podanicima razbijenih Avara i tako stvorili nov narod i državu u Dalmaciji. Ti se modeli mogu zvati iranizam i germanizam, ali su oba zajedno suprotstavljena slavizmu, pa se o njima može govoriti i kao o neslavizmu, a ideologemi što se oslanjaju na njih znaju poprimiti značajke antislavizma.

Slavizam pak kao model ima šire mogućnosti. U njegovu se okviru ili niječe historičnost predaje o kasnijem pobjedničkom doseljenu Hrvata kao vojnički organizanoga naroda, tako se pretežno mislilo u prošlom stoljeću, ili se ti Hrvati smatraju Slavenima, koje je mišljenje prevladalo u našem.

Germanizam se nasuprot tomu nalazi pred neugodnom dilemom. Ako se podrijetlo Hrvata veže uz Gote, onda se ili moraju uzeti oni za koje se dobro zna kada i kako su došli u Dalmaciju i da su vladali u njoj, ali je to bilo u 5. i 6. stoljeću, davno prije nego je prema predaji vojnički organiziran narod Hrvata došao onamo i zavladao ondje, pa se jedno ne može povezati s drugim, ili se moraju pretpostaviti neki inače sasvim nepoznati gotski jahači što su zaostali u prostoru iza Karpata i onda za cara Heraklija u 7. stoljeću kao Hrvati pobjednički došli u Dalmaciju. Iranizam pak kao model nema takvih teškoća. On mora operirati pretpostavljenim, inače nepoznatim narodom. Što se tiče usklađenosti s povijesnim podacima i našom cjelovitom slikom o tijeku povijesnoga zbivanja slavizam je nedvojbeno jači od neslavizma. To više što neslavenska komponenta u rodovskoj tradiciji prvobitnih Hrvata, bila ona iranska, germanska ili kakva druga, nipošto ne isključuje da je *gens Chroatorum* kad se pojavila u Dalmaciji i tamo uspostavila svoj *regnum* bila jedna od *gentes Sclavorum*. Naprotiv, sve što o tome znamo govori da je bilo upravo tako.

Ipak je neslavizam mnogima i dalje privlačiv. Poticaji su za to vjerojatno vrlo različiti, sežu od intelektualne radoznalosti, preko želje za neobičnijim, potrebe da se osporavaju autoriteti, više ili manje određenog osjećaja da je to *titulus nobilitatis* za hrvatski narod, pa sve do drastičnijih sadržaja antislavizma kao ideologema. Neslavizam tako opet i opet nekome ne da mira, pa se kuša konstruirati i vrelima dokumentirati model kojim će se uvjerljivo osporiti slavizam. To do sada nikomu nije pošlo za rukom.

U Mužićevu razlaganju razabire se izrazita sklonost germanizmu kao modelu. Ideologeme, rekli smo, ne razrađuje i u tome je vrlo dosljedan. On, međutim, s tim modelom ne zna pravo što bi započeo. Ističe važnost razdoblja gotske prisutnosti u Dalmaciji, upozorava na literaturu u kojoj se odatle pokušavaju izvlačiti dalekosežniji zaključci, ali sam ne čini korak u tom smjeru, tek se potpuno suzdržava od svake kritike takvih pokušaja. To je značajno jer kritici tu ima mnogo mjesta, a Mužić, kad se radi o drugim pitanjima, nimalo ne zazire od kritike i vrlo odlučno sam ulazi u meritum stvari. No uza svu sklonost modelu germanizma, Mužić mu u svojem ne

nalazi pravoga mjesta. On ističe, i u tome ima nedvojbeno pravo, da je hrvatska historiografija zanemarila razdoblje gotske prisutnosti u hrvatskom zemljama, ali o tome po čemu i čime je ono važno kada se govori o hrvatskoj etnogenezi nije rekao ništa određena. Od njih tek potječe, tako se čini da on misli, politički pojam *regnum Sclavorum* u bivšoj rimskoj Dalmaciji, a odatle i naziv Slaveni za njezine stanovnike. Ta neodređenost i nedorečenost dolazi odatle što je etnogenetskom modelu germanizma teško naći smisljeno mjesto u širem okviru etnogenetskoga modela autohtonizma, koji Mužić u svojoj knjizi zauzeto nastoji konstruirati i dokumentirati. Ipak se bez pridržaja mora istaknuti njegova zasluga što je ponovno upozorio na germanizam kao model korisnih implikacija, koji pri zacrtavanju cjelovite slike o hrvatskoj etnogenezi ne valja zbog slavizma kao ideologema naprosto isključiti iz razmatranja. Bojati se tek da će se neki od onih kojima se iz bilo kojega razloga mili germanizam kao model hrvatske etnogeneze u buduće nekritički pozivati na Mužića jer on u tom pogledu baš nigdje ne upozorava na potrebu kritičkoga opreza nego jedino upućuje na to da je poželjna veća otvorenost.

Model Mužićeva izbora je autohtonizam. On nije nov i na nj su se od humanizma do ilirskoga pokreta naslanjali vrlo izraziti ideologemi. Kad se slavistika u prošlom stoljeću izgradila kao kritička historijska i filološka disciplina, ona je odlučno odbacila taj etnogenetski model. Pokazalo se da se on podacima vrelâ ne da valjano dokumentirati. Mužićeva knjiga o podrijetlu Hrvata je pokušaj da se taj model rehabilitira time što se za nj podastire nužna dokumentacija. Na prvom mjestu treba dakle suditi o tome koliko je taj pokušaj uspješan i koliko vrijedi predložena dokumentacija. Time će se baviti ova ocjena. Ovdje valja samo napomenuti da je velik nedostatak što Mužić u svojoj knjizi nije napisao ni riječ o starijim zastupnicima autohtonosti Hrvata, od Šižgorića do Katančića, o njihovu raspravljanju i argumentima kojima su se služili, te zašto se takvo shvaćanje nije moglo održati pred zastupnicima slavizma. Tek time bi mu izlaganje dobilo pravi okvir. Ovako se čini da otkriva Ameriku koja je već davno otkrivena.

U zadnjim se desetljećima nakupilo rezultata i spoznaja od kojih je bilo sazrelo vrijeme za odlučniji obrat prema autohtonizmu. Mužićeva je velika i trajna zasluga što je to učinio u široko zasnovanoj sintezi. Time se upro na elemente kontinuiteta što na prostoru rimske provincije Dalmacije povezuju antiku sa srednjim vijekom i do danas snažno obilježuju hrvatsko narodno biće.

Bitno je svojstvo autohtonizma kao modela za određivanje podrijetla Hrvata da kontinuitetu života od antike do srednjega vijeka daje veću težinu nego diskontinuitetu. Teška previranja na prijelazu iz jednoga razdoblja u drugo u hrvatskim zemljama po tom shvaćanju nisu potpuna katastrofa. Takvo se tumačenje može javljati u raznim varijantama i po tome mu je odnos prema modelu slavizma vrlo različit. Može se, naime, smatrati da je kontinuitet neslavenske antike u Hrvata tako jak da upravo on određuje njihovo podrijetlo, a ne slavizacija koja je nastupila doseljnjem na samom početku ranoga srednjovjekovlja. Ona bi po tome poremetila taj kontinuitet, ali ne i dokinula, pa bi on i uz nju ostao dominantan. To je slabija varijanta autohtonizma. Ona se ne isključuje potpuno s modelom slavizma, iako ne godi privrženicima ideologema koji se naslanja na nj. Njome se samo prebacuje težište s diskontinuiteta na kontinuitet. Autohtonost što se gubi u prapovijesti postaje tako važnija od ranosrednjovjekovne slavizacije.

Jača je varijanta autohtonizma ona koja potpuno ukida slavizaciju, tvrdi da je nikad nije ni bilo, da se pretpostavka o njoj temelji na krivom tumačenju vrelâ. A

to pak znači, kako ne može biti dvojbe da su Hrvati slavenski narod, da je njihovo slavenstvo autohtono. Time se potpuno pobija slavizam, ili, ako hoćemo, postavlja se na glavu. Slavenstvo u Podunavlju i na Jadranu ne izvodi se više iz prvotnoga slavenstva u Zakarpaću, nego se sve slavenstvo u Zakarpaću i srednjoj Evropi izvodi iz jadranskog i podunavskoga.

Tradicionalni autohtonizam, onaj koji je odbacila kritička slavistika, zastupao je jaču varijantu. Slabija se pak nudi kad se rezultatima kritičkih istraživanja prošloga stoljeća pridruže nove spoznaje našega. Ona pruža jednu od mogućnosti da se svi ti rezultati valjano sintetiziraju. Ni po čem se ne razabire da je Mužić bio svjestan dileme pred kojom se našao opredijelivši se za autohtonizam kao model za tumačenje podrijetla Hrvata. Izabrao je jaču varijantu, malo govoreći o tome, a još manje obrađujući svoj izbor. O središnjem njezinu pitanju tako se u toj knjizi ne može pročitati ništa!

Potpunosti radi treba još napomenuti da se u historiografiji naziru značajke još jednoga modela za tumačenje etnogeneze Hrvata. Taj se može nazvati modelom općenitih zakonitosti. Karakterizira ga tendencija da se teškoćama u tumačenju i usklađivanju specifičnih vijesti izmiče pozivanjem na općenite povijesne zakonitosti, u svijetlu kojih se specifični podaci onda pokazuju kao bespredmetni. Takav se model primjenjuje na primjer kada se specifična ali i problematična vijest o dolasku Hrvata kao vojnički organizirane sile, njihovoj pobjedi nad Avarima i uspostavljanju njihove vlasti u Dalmaciji tumači kao pobjedonosni ustanak slavenskih podanika protiv Avara pod vodstvom slavenskog hrvatskoga plemena i stvaranje plemenskoga saveza u kojem se proširilo njegovo ime. Isti je taj model prepoznatljiv i onda kada se teškoće i nejasnoće oko interpretacije vijesti o padu i razorenju Salone uklanjaju tako da se kaže kako osvojenja Salone i nije bilo nego je dalmatinska metropola napuštena i opustjela jer je u ranosrednjovjekovnim uvjetima urbani život svagdje zamirao i propadao. Nestaju i trnovita pitanja predromanike u srednjovjekovnoj Dalmaciji i Hrvatskoj ako se pogled upravi samo na opće prilike i razvojna kretanja epohe i odustane od prebiranja po oporim i nedostatnim podacima. Taj model općenitih zakonitosti ostao je Mužiću potpuno tuđ. U tome se s njime valja složiti. Dobro je shvatio da je osnovni zadatak povjesničkoga rasuđivanja da se rve s razrokom, jogunastim i tvrdoglavim vijestima i nalazima, a ne da ih nadomješta blagim zujem od vrtnje kolovrata općenitih zakonitosti.

3. Autohtonost slavenskoga jezika u rimskoj Dalmaciji

Slavenstvo Hrvata u prvom je redu stvar jezika. Već zato što je to najočitije i najopipljivije. Jača varijanta autohtonizma, za koju se odlučio Mužić, pretpostavlja stoga da je jezik starinaca rimske Dalmacije još od željeznoga doba bio – slavenski. On o tome govori vrlo malo, izjave su mu škrte i usputne, razbacane po raznim mjestima u knjizi. Ali je jasan. I izravno i neizravno on zastupa takvo mišljenje. Ono je dalekosežno, potpuno potire općenito prihvaćena shvaćanja, pa se ne može obrazlagati samo nabačenim primjedbama. To je teška slabost Mužićeve knjige. Svaka se pak njezina ocjena mora prvo zadržati upravo na tome.

Mužić najprije kaže vrlo oprezno: »Jedan važan arheološki nalaz s otoka Brača upućuje na mogućnost da se na teritoriju Dalmacije u rimsko doba govorilo istim jezikom kojim se govori i danas« (str. 27). Onda postaje određeniji: »Ti Goti su za

doseljavanje govorili svojim jezikom, ali, kad su se tijekom vremena stopili sa starosjediteljima, prihvatili su njihov jezik. To bi značilo da su starosjeditelji govorili na ovom području jezikom kojim se *mutatis mutandis* i danas govori« (str. 46). Pa zatim, mnogo dalje: »Zaključak, koji bi iz toga proizlazio, bio bi da su ti vlaški doseljenici govorili od antičkih vremena istim 'slavenskim' jezikom« (str. 152). I još: »Zato na temelju toga može slijediti zaključak: antropološki isto stanovništvo, koje se, dakle, nije miješalo s drugim antropološkim tipovima, moglo je govoriti od kada postoji na tome teritoriju uvijek istim jezikom« (str. 162). I napokon, najodređenije, u sažetku: »Nužno je naglasiti da su i preci današnjih južnih Slavena bez obzira na sve svoje ondašnje međusobne razlike bili *najviše* (istaknuo I. M.) autohtonog, balkansko-podunavskog podrijetla, dakle etnički srodni, što dopušta zaključiti da su govorili istim ili sličnim jezikom, kojim do danas govore« (str. 170). I to je sve! Čini se da Mužić doista misli da tako zamršeno pitanje može rješavati u nekoliko rastrkanih, sasvim laički formuliranih rečenica. Nema, međutim, nikakve sumnje o tome kakav on odgovor hoće dati na nj, i da zastupa najjaču varijantu hrvatskog autohtonizma. Treba dakle vidjeti kako stoji s time.

Nevolja je za sve koji dokazuju starinu slavenstva na jadranskim obalama i u njihovu zaleđu, – starinu dublju od samoga kraja 6. stoljeća, – to što su slavenski jezici vrlo lako prepoznatljivi. I danas se još za tekstove, riječi i oblike svakoga slavenskoga jezika lako utvrđuje da su slavenski, pa tu ne može biti ni nedoumice ni zabune. To još mnogo više vrijedi za starije doba, osobito za antičko, kad je svaki slavenski jezik bio znatno bliži svojem prvobitnom obliku nego je danas. Slavenstvo kojega jezika, osobito u starini, naprosto se ne da sakriti. A svi tragovi što su ostali od jezika Delmata i Japoda te Liburna, Histra i Veneta ne odaju baš ničim da bi on bio slavenski.

Mužić tu temeljnu činjenicu nigdje ne spominje. Nastoji tek neizravno da joj ospori važnost. Prvo time što ističe (str. 26) da se o ilirskom jeziku zapravo ništa ne zna, te lingvisti raspolažu samo imenima, mjesnim i osobnima. A i ta su nam poznata samo u latinskoj verziji. Tu se valja podsjetiti da kad bi nam osobna i mjesna imena Češke i Moravske bila poznata samo u svojim njemačkim oblicima, opet bi prisutnost slavenskoga elementa u njima bila vidljiva već na prvi pogled. Strano posredstvo može zamutiti slavenstvo nekoga jezika, ali mu ne može zamesti trag.

Da potkrijepi kako je neupotrebivo znanje o domorodačkom jeziku rimske Dalmacije, Mužić navodi čak i moje »priznanje« da će se i mnogo toga što sam iznio u referatu *O jeziku Ilira* učiniti »kao da je samo igra« (str. 26). Ja sam, međutim, u tom tekstu pisao o jeziku Ilira kao i izrazu njihove duhovne kulture: vjere, književnosti i pogleda na svijet, pa sam se tu morao prikučiti samom rubu spoznatljivoga. Iako za sve tamo ima dobrih razloga da bude onako izneseno, opet se manje upućenom i nenaviknutomu može učiniti kao objest. To sam rekao, a ne da se o jeziku Ilira ne može ništa ozbiljno reći. Istina je, naprotiv, da o jeziku starinaca u rimskoj provinciji Dalmaciji znamo vrlo malo, ali sasvim dosta da utvrdimo kako se u njem ne razaznaju slavenski elementi tamo gdje bi oni, da ih je bilo, morali biti vidljivi. A Mužićevo je navođenje mojih riječi školski primjer nekorektnoga baratanja citatima.

Iz istih je razloga Mužiću stalo da albanski jezik ne bi potjecao od ilirskoga jer bi to ugrozilo mogućnost da je već starinačko stanovništvo rimske Dalmacije govorilo slavenski. Tu se opet očešao i o mene: »Katičić, koji osobno vjeruje u ilirsko podrijetlo današnjih Albanaca. . . « (str. 26). Kad već nije poštedio moju osobnu sferu,

moram reći da ilirsko podrijetlo Albanaca za mene nije niti pitanje osobno, niti pitanje vjere. Što o tom mislim, iznio sam u knjizi, koju Mužić ne spominje, a svodi se na to da se albanski govori na području koje se u užem smislu može zvati ilirskim, da je albanski nedvojbeno današnji oblik jednoga starobalkanskog jezika, pa ako bi to imao biti koji drugi, a ne ilirski, valja za to iznijeti jake razloge. Neki jesu iznosili takve razloge, ali po mojem mišljenju ne dovoljno jake da bi se njima isključilo ilirsko podrijetlo albanskog jezika.¹ To nema nikakve veze s vjerom, a najmanje s osobnom. Barić je, istina, dokazivao, kako ispravno veli Mužić (str. 159), »da albanski jezik nije ilirski nego jedan trački dijalekt«, ali to, i opet po mojem mišljenju, nije dokazao, kako sugerira Mužić jer bi rado u to vjerovao. U pitanje o naravi i vrijednosti iznesene argumentacije on ne ulazi. A nije razumljivo zašto se toliko trudi oko albanskoga. Pa sâm je isticao da u starini nije bilo jedinstvenoga ilirskog etnosa (str. 22–25). Ako albanski kao neslavenski jezik potječe od pravoga ilirskoga, pa taj po tome nije mogao biti slavenski, to još ne znači da slavenski nije bio jezik Delmata, Japoda, Liburna i Histra, do kojih je Mužiću zapravo stalo.

Etničku raznolikost starinaca rimske provincije Dalmacije mogao je Mužić mnogo bolje dokumentirati da se osvrnuo na njihova osobna imena. O tome postoji literatura koju je on posve zanemario.² Pokazalo se da Delmati s Panoncima i Japodima doista tvore posebnu cjelinu, a Liburni s Histrima drugu, blisku Venetima. Ardijejci pak da pripadaju pravim Ilirima. Ali pokazalo bi se tada i to da ta imena nikako nisu slavenska, da se imena povijesno potvrđenih Hrvata, kako se javljaju u ranosrednjovjekovnim vrelima, bitno razlikuju od njih, da tu nema nikakvoga kontinuiteta u imenskom inventaru i jezičnoj supstanciji samih imena. Mužić navodi rezultate akademika Duje Rendića–Miočevića, koji je upozorio na zanimljive podudarnosti u imenskim formulama hrvatskih vladara i starinaca rimske Dalmacije (str. 110). Ali koliko god da je znatan taj element onomastičkoga kontinuiteta, on ne može prevagnuti nad drastičnim diskontinuitetom imenskoga inventara i jezičnoga materijala. Koliko god to izbjegavao, s time se Mužić ipak mora suočiti.

Ostaje mu samo jedno. To je onaj »važan arheološki nalaz s otoka Brača« koji »upućuje na mogućnost da se na teritoriju Dalmacije u rimsko doba govorilo istim jezikom kojim se govori i danas« (str. 27). Takva interpretacija toga nalaza obrazloženo je osporena. Ali Mužić ipak »osobno vjeruje« u nju. Stvar je važna. A kako iz slučajnih razgovora znam, i drugi se, ne samo Bračani, teško odriču toga trofeja. Treba stoga ovdje razgovjetno i pristupačno izložiti razloge za to osporavanje jer su objavljeni samo u inozemnom časopisu i na stranom jeziku.

4. *Veselia Felicitas*

Jedina potvrda za pretpostavku »da se na teritoriju Dalmacije u rimsko doba govorilo istim jezikom kojim se govori i danas« koju Mužić misli da može navesti natpis je iz carskoga doba nađen u dolini iznad Škripa na otoku Braču, koji glasi: *Veselia Feli[c]jetas Libero m(agno) patri Torclesi ex voto* (CIL 3, 3093 = 10100). Pomisljalo se da bi *Veselia* moglo biti domorodačko žensko ime, a *Felicitas* njegov latinski prijevod. Kako je »sreća« značenje blisko značenju »veselje«, može se u *Veselia* prepoznati upravo ta riječ. Mislilo se da se tu radi o indoevropskoj srodnosti ilirske riječi sa slavenskom. Mužić, međutim, ide dalje. On, onako usput, nabacuje pretpostavku da je to upravo ta slavenska riječ, i to potvrđena na antičkom Braču.

Stara *Veselia* postala je tako »Vesela«, ili »Veselka«, i to ne samo po značenju svojega imena, nego i po tome što je ono, kako misli Mužić, izvedeno od iste hrvatske riječi, od pridjeva *veseo, vesela, veselo*.

Pretpostavka da bi ime *Felicitas* mogao biti latinski prijevod domorodačkoga imena *Veselia* čini se Mužiću jako prihvatljivom. Takvom se čini i mnogim drugima. No ja sam iznio razloge zbog kojih je ta pretpostavka vrlo malo vjerojatna. Nisam »načelno odbacio svaku mogućnost da je u ovom natpisu posrijedi prijevod imena s jednog jezika na drugi«, kako, i opet nekorektno, Mužić prikazuje moje mišljenje (str. 27, bilj. 28). U takvim je pitanjima veća ili manja vjerojatnost jedino što znanstveno rasuđivanje može dokazati. A da je vjerojatnost spomenute pretpostavke o prijevodu jednoga imena drugim sasvim mala, pokazuju ovi razlozi:

1. Brač nije područje na kojem se javljaju antički natpisi s domorodačkim imenima. *Veselia* »Veselka« bilo bi jedino, a kako takva imena nema nigdje drugdje, na onim područjima gdje se doista redovito javljaju domorodačka imena, već je zbog toga slabo vjerojatno da je *Veselia* domorodačko ime.

2. U rimskoj antroponimiji postoje imena u kojima izvorni oblik i prijevod na drugi jezik stoje jedan pored drugoga. To se, međutim, javlja u posebnoj i lako prepoznatljivoj imenskoj formuli. *Veselia Felicitas* nije takva formula nego obična i najproširenija u carsko doba. Sastoji se od gentilicija na *-ius* kao prezimena na prvom mjestu i osobnog imena na drugom, kao, recimo, *Flavia Priscilla*. Već po toj formuli sasvim je malo vjerojatno da bi tu osobno ime bilo prijevod prezimena.

3. *Felicitas* je u rimskoj Dalmaciji osobito često žensko ime. Njegova pojava uz prezime *Veselia* znači vrlo malo jer se ono u Dalmaciji javlja i uz brojna druga prezimena. Odatle je slabo vjerojatno da bi bilo stavljeno uza nj zato što ga prevodi na latinski.

4. Ako je *Veselia* prezime u običnoj rimskoj imenskoj formuli, očekivati je da će to biti pravi rimski gentilicij. I dosta, vrlo sličan gentilicij *Visellius* potvrđen je u Saloni i na obali preko puta Braču. Nose ga pripadnici višega društvenoga sloja, odjevci senatorskoga roda, i to upravo iz samoga Rima. Takvi su lako mogli imati posjede na Braču. A u rodu njihovih oslobođenika tamo javljao bi se isti gentilicij. Stoga je vjerojatno da je *Veselia* u rustikalnoj sredini pogrešno ispisano mjesto *Visellia*.

5. Pogreška koja se pretpostavlja ako se uzme da je *Veselia* napisano mjesto *Visellia* doista je bila svojstvena pisaru toga teksta. On je napisao i *Felicitas* mjesto *Felicitas*. To je zamjena kratkoga *i s e*, karakteristična pojava vulgarnoga latiniteta. Iste su takve pojave kada se u tom tekstu mjesto *Torculensi* čita *Torclesi*. Taj natpis iz doline nad Škripom, posvećen Dionizu od Tijeska (*torculum*) može se smatrati spomenikom vulgarnoga latiniteta. A zanemarivanje udvostručenja suglasnika, *I* mjesto *II*, nije rijetka pojava na latinskim natpisima, a na ovakvom polupisrenom nikoga neće iznenaditi. Po jezičnim svojstvima natpisa vrlo je dakle vjerojatno da je *Veselia* upravo neispravno napisan gentilicij *Visellia*, prezime što ga je nosila jedna od brojnih *Felicitas* u antičkoj Dalmaciji.

Na temelju tih razloga vjerojatnost je da je *Veselia* domorodačko ime i da je *Felicitas* njegov prijevod na latinski tako mala da se ta pretpostavka ne može ozbiljno navoditi kao jezični ili povijesni podatak.

Mužić, dakako, očajnički brani dokument koji bi jedini, protiv svih drugih, kod njega nespomenutih, imao upućivati na antičku autohtonost jezika koji se danas go-

vori u Dalmaciji. On je to, kao da se radi o nečem dodatnom i sporednom, smjestio u bilješku. O mojim razlozima ne kaže ništa. Spominje samo moje mišljenje da ime *Veselia* zapravo glasi *Visellia*. I onda rješava stvar konstatacijom: »Katičićevo mišljenje nije uvjerljivo« (str. 27, bilj. 28). Zatim, mjesto da to potkrepljuje kakvim pokušajem da pobije bar nešto od mojih razloga, on se poziva na to da Aleksandar Stipčević, premda je tobože naveo to moje mišljenje, ipak navodi *Veselia Felicitas* kao primjer za ilirsko ime kojemu je moguće odrediti značenje. I opet Mužić ne prikazuje stvari ispravno. Stipčević u svojoj knjizi doista navodi i tumači taj primjer onako kako Mužić kaže, ali nigdje ne navodi moje mišljenje o njem. On samo upućuje na članak u kojem sam ga iznio. Upućuje na nj tako kao da je to potkrepa za njegovo tumačenje, pa nikomu neće pasti na pamet da se ono u njem pobija. Kako je do toga došlo i kako to treba shvatiti, to može objasniti jedino sam Stipčević. Ali jedno je jasno. Mužić, koji je inače naglašeno nesklon poštovanju autoriteta (usp. str. 17, 146, 147, 148, 149, 152, 158, 235), ne može pozivanjem na Aleksandra Stipčevića i njegovu izvrsnu knjigu ukloniti s puta zapreku koju mu postavljaju izneseni razlozi. Što oni njemu nisu uvjerljivi, njegov je osobni problem dokle god ih ne umije pobiti drugim razlozima. Sada su pak moji razlozi, uostalom, podastrti svoj našoj stručnoj javnosti, pa će kvalificirana znanstvena rasprava tijekom vremena pokazati vrijede li nešto ili ništa.

No što se glavne Mužićeve teze tiče, prapovijesne i antičke autohtonosti hrvatskoga jezika na svojem tlu, cijelo je to pitanje malo važno. Sve da ime *Felicitas* jest prijevod jednoga domorodačkoga prezimena *Veselia*, mogućnost da se ono poveže s hrvatskom riječi *veselje* ne bi bila dovoljna da se prevagne nad svjedočanstvom inventara i sustava domorodačkih osobnih imena tamo gdje su se ona nosila u konkretno utvrdivim zajednicama i dopirala do latinskih natpisa. Taj inventar i taj sustav očito su i nedvojbeno neslavenski. Neslavenski su i jasno raspoznatljivi tragovi izvođenja domorodačkih naziva za stanovnike od imena mjesta što se čuvaju u oblicima kao *Alvona* : *Alutae*, *Tariona* : *Tariontae*, *Kurikon* : *Curictae*, *Rider* : *Riditae* itd. Mužić to svjedočanstvo nije uzeo uopće do znanja. Kako može očekivati da će ga itko upućen shvatiti ozbiljno?

5. Sklavini-Sklabenoj i Slaveni

Mužić pri tumačenju podrijetla Hrvata zastupa model autohtonizma u njegovoj jakoj varijanti i po tome što doseljavanju Slavena u Dalmaciju, njihovu zauzimanju zemlje i naseljavanju na njoj ne daje nikakvo mjesto u tome. On piše kako su »neki povjesničari upadali u greške samo zato što nisu dovodili u sumnju historiografsku dogmu o 'seobi naroda' kao prijelomnom trenutku i iz (*sic!*) prijelaza naše antike u srednji vijek« (str. 13). Nasuprot tomu ističe »da se ta šablona baš na hrvatskom prostoru nije uopće mogla dokazati (str. 13). Moramo se upitati kako to nije. Mužić kaže da za doseljenje novoga etnosa nema ni historijskih ni arheoloških potvrda. On to ističe na više mjesta (str. 57, 62, 65, 91, 170–171). Tomu suprotstavlja Gote, za doseobu i vladanje kojih ima i jednih i drugih podataka (str. 14 i 170). Treba dakle pobliže razmotriti kako zapravo s time stoji.

Istina je da historijska vrela i arheološki nalazi pouzdano svjedoče o doseljenju Gota, a donekle i drugih Germana, u Dalmaciju, o njihovu boravku i vladavini u njoj. Istina je i to da etnička slika provincije time nije bila bitno promijenjena, kako

Mužić ističe (str. 45, 170). Naprotiv, o doseljenu Slavena u Dalmaciju i o uspostavljanju njihove vlasti povijesni su izvori oskudni, a oni izričiti nisu suvremeni, arheološki pak podaci još su slabiji, tek pojedinačni nalazi, koji su već samim time nepouzdati jer ne omogućuju doista sigurnu interpretaciju. Mužić se upire na te istinite tvrdnje ukazujući pri tome na sva ona znatna svjedočanstva o kontinuitetu duhovne i materijalne kulture što ih je znanost već prikupila, a nisu još ugrađena ni u koju sintetsku sliku etničke povijesti i podrijetla Hrvata. Na tome Mužić gradi svoju argumentaciju. Pri tome je, međutim previdio neke momente koji su za ovo rasuđivanje bitni.

Povijesna vrela pouzdano nas izvješćuju o doseobi i vlasti Gota jer se to zbivalo u doba o kojem su došli do nas pouzdani zapisi o povijesti čitavoga Rimskog Carstva, koji razmjerno dobro pokrivaju i Dalmaciju i čitav široki prostor kojemu ona pripada. O vremenu kad je po daleko lošijoj i od samoga zbivanja tri stoljeća mlađoj predaji, zapisanoj u Konstantina Porfirogeneta, uspostavljena u Dalmaciji avarska i slavenska vlast, došao nov narod i zauzeo zemlju, o tom vremenu nema izdašnjih suvremenih zapisa za čitav prostor između Franačkoga kraljevstva i langobardske Italije s jedne i isturenih obrambenih položaja Carigrada prema Trakiji s druge strane. Upravo odatle se vidi da su se u to doba dešavali prijelomni prevrati u tom prostoru, da se kidao kontinuitet, ali mi o tome malo znamo jer je Avarski kaganat, koji je tu u to doba postao dominantan, stvorio prostor kulturi koja nije znala za pismo, a kamo li za zapisivanje događaja.

O teškim borbama što su se vodile pod zidinama Soluna sa Slavenima i Avarima ne bismo znali upravo ništa da se nisu, kao nekim čudom, očuvala Čuda sv. Dimitrija solunskoga i u njima izvrsni suvremeni podaci o tim zbivanjima. O uspostavljanju avarske i slavenske vlasti u Grčkoj i na Peloponezu saznajemo sasvim malo tek iz lokalne kronike nastale dobra dva stoljeća kasnije, potpuno izolirane u, inače vrlo bogatoj, bizantskoj historiografiji. S time se potpuno slaže i to da o istom moćnom osvajačkom valu u Dalmaciji saznajemo tek iz mnogo mlađega i posve izoliranoga bizantskoga zapisa.³ Sve što nije bilo izravno upereno protiv carskoga grada i nije imalo veze s borbom na život i smrt koju je Carstvo vodilo s arapskim kalifatom, sve što nije ugrožavalo samu opstojnost carske vlasti, nije se u onim teškim vremenima tamo uzimalo do znanja. A u franačkom kraljevstvu i u Italiji nisu ni gledali što se zbiva na istoku. Kada Slaveni i Avari ne napadaju Langobarde ili Franke, ne saznajemo tamo o njima ništa, kako god značajni i siloviti bili inače njihovi pokreti. Uspoređujući dakle postojanje pouzdanih povijesnih podataka za gotsku doseobu i vlast u Dalmaciji s nepostojanjem jednakovrijednih podataka za doseljenje i vlast Slavena u njoj, Mužić uspoređuje neusporedivo. Na tome se ne može zasnivati nikakva valjana argumentacija.

Nije pak istina da o doseljavanju Slavena u Dalmaciju i o uspostavljanju njihove vlasti tamo nema povijesnih vrela, kako Mužić na više mjesta izričito kaže. To se može reći jedino ako se ne uzme u obzir Konstantin Porfirogenet. Jer kako god ocjenjivali vjerodostojnost njegovih vijesti, on ipak jest takvo vrelo, a tu je napokon i Toma Arhidakon. Njega Mužić prihvaća, ali samo kao vrelo za gotsko doseljenje i osvajanje, a ne vidi da i u njega stoji da su Salonu razorili Slaveni što su došli iz Češke i Poljske i zauzeli je, i to znatno kasnije nego su navalili Goti, ali se i ti Slaveni zovu Gotima, jer su, kako on piše, došli s Gotima pod zapovjedništvom njihova vojvode, pa su onda ostali u Dalmaciji, nisu s njima otišli u Italiju, pa su se onda nastanili u zemlji Kureta ili Koribanata, izmiješali se s njima, prozvali Hrvati-

ma, i tek onda, poslije dugo vremena, osvojili i razorili Salonu. Tako i Toma potvrđuje da je pad Salone mnogo mladi od dolaska Gota i da su je osvojili Slaveni. Drugo je pak što on, za razliku od Konstantina, kaže da su se ti Slaveni zvali Hrvati, i da su došli već s Gotima i onda se izmiješali s Kuretima ili Koribantima u njihovoj zemlji i po njoj se prozvali Hrvatima. To ne smije zastrti ono u čemu se oba pisca slažu. Toma je dakle, koliko se šest stoljeća mlade vrelo može izravno i bez duboke filološke analize uopće uzimati u obzir, podjednako potvrda za gotsku i za slavensku prisutnost u Dalmaciji, a razabire se kod njega i to da je gotska bila prolazna, a slavenska trajna.

Mužičev je pak postupak s vijestima Konstantina Porfirogeneta blago rečeno – čudan. U glavnom tijelu svoje knjige on razlaže kao da ih naprosto nema, kao da kritički odnos prema njima nije stožerno pitanje pri dokazivanju njegove teze, kao da to nije glavni zadatak njegova razlaganja, koliko se ono bavi povijesnim vrelima. On je Konstantina Porfirogeneta turio u jedan od priloga (str. 193–201), dotičući ga se tako tek usput, na rubu svojega razlaganja. I u tom ga dodatku diskvalificira. Najvažnija mu je, dakako, ova konstatacija: »Ni tvrdnja da su Avari osvojili Dalmaciju te ju toliko opustošili, da je ostala bez stanovnika, nema stvarnih temelja« (str. 193). Filološka je analiza pokazala da Konstantin Porfirogenet govori o pustim i opustjelim naseljima i krajevima ne onda kad u njima nema stanovnika, nego kad je u njima razoren i dokinut rimski način življenja, kad ne žive više životom Carstva.⁴ Stoga je Mužičev navedeni sud ispod spoznajne razine na kojoj se danas može valjano razgovarati o tim vijestima. A ispod svake je razine što makar i »samo kao prilog diskusiji« (str. 197, bilj. 10) navodi ključni odlomak jedne Konstantinove vijesti o doseljenju Hrvata u prijevodu Krešimira Mlača, koji bi kao školska zadaća iz grčkog i kad najdobrohotnijeg nastavnika morao dobiti ocjenu nedovoljan, i k tome citat iz pisma toga prevoditelja, koji bi bio smiješan da nije žalostan svojim pretenzijama i razigranom neznačajkom maštovitosti (str. 196, bilj. 10). Tu nema mjesta diskusiji. Mužić je doista učinio Mlaču medvjedu uslugu time što mu je objavio prijevod i taj odlomak iz pisma. O tome je trebalo milosrdno šutjeti.

Sudbina Konstantina Porfirogeneta zanimljiva je i ilustrativna. U drugoj polovici prošloga stoljeća odricali su vjerodostojnost njegovim vijestima o posebnom i kasnijem doseljenju Hrvata za ljubav modelu slavizma. Sada se odriče vjerodostojnost njegovim vijestima o svakom doseljenju Slavena u Dalmaciju za ljubav modelu autohtonizma. Teško se oteti dojmu da je tu ipak u igri utjecaj ideologemâ.

Poslije svega što je ovdje izneseno jasno je da se Mužić ne može pozivati na povijesna vrela da bi podupro svoje teze kako nikakve doseobe Slavena u Dalmaciju nije bilo. Ne može se ni na arheološke analize. I pozitivni zaključci mogu se na takvoj osnovi zasnivati jedino na cjelovitoj slici vremenski odredivih kulturnih slojeva. To u još većoj mjeri vrijedi za negativne. Nije stoga problem prvenstveno u tome što u rimskoj Dalmaciji nemamo nalaza iz vremena slavenskoga naseljavanja i uspostavljanja slavenskoga života na tom području, nego u tome što nije utvrđen nikakav uvjerljiv arheološki horizont za 7. i 8. stoljeće, osim kasnoantičkoga za početak prvoga i starohrvatskoga za kraj drugoga. Tek kada se vidi horizont, vidi se i to čega u njem nema. Tek tada se mogu izvlačiti negativni zaključci. A ono nešto nalaza što se mogu povezati s doseljivanjem Slavena i njihovim najranijim životom u rimskoj Dalmaciji nisu pouzdano svjedočanstvo već stoga što ni približno ne tvore cjelovit kulturni sloj.

Nikakva povijesna hipoteza, niti ona da su se Hrvati doselili tek na samom kraju 8. stoljeća, niti ova da nikakve slavenske doseobe, osim gotske i druge german-ske, nije bilo, ne mogu osloboditi arheologiju obveze da utvrdi cjelovite horizonte 7. i 8. stoljeća. Ne može biti da iz toga vremena nije ostalo ništa. Što god se tada događalo između Drave i Jadrana, sigurno je da se tamo kuhalo i pokapalo, postoje dakle ostaci lonaca i grobova iz toga vremena. A što o njima ništa ne znamo, bit će da se ili nije znalo kako ih valja tražiti, ali su se pak nalazili, ali ih nisu umjeli prepoznati i smjestiti u vrijeme kojemu pripadaju. Ovaj se recenzent ne može upuštati dublje u arheološku problematiku, ali jedno je i bez bližega stručnog znanja jasno. Dok arheologija ne utvrdi u hrvatskim zemljama horizont 7. i 8. stoljeća, ne može nikoje shvaćanje o povijesnim zbivanju toga vremena i u tim zemljama dobiti potporu u njezinim podacima niti se može njima pobijati. I drugi od dva glavna stupa Mužičeve argumentacije pokazuje se time da je bez temelja.

Naš pisac, međutim, ne staje kod toga da tvrdi, kako nikakva doseljenja Slavena i uspostavljanja njihove vlasti, pa po tome niti kulturne i etničke prisutnosti, u rimskoj Dalmaciji nije bilo. On ističe vrlo zauzeto da Slavena, onakvih kako smo navikli da o njima mislimo, uopće i nije bilo. A sugerira, više nego što jasno kaže, da su Slaveni kojih vlast u Dalmaciji nedvojbeno potvrđuju srednjovjekovni izvori zapravo bili Germani, najvjerojatnije Goti, primiješani starosjedilačkoj većini i njoj asimilirani. Mužić odbija etnički pojam Slavena do te mjere da mu čak njihovo ime teško iscuri iz pera, nego su mu oni *Sklavini*, prema latinskom, ili *Sklabenoj*, prema grčkom, jer su najstarija vrela o njima pisana na tim jezicima. On čak od grčkoga nominativa množine *Sklabenoj* tvori hrvatski genitiv množine *Sklabenoi!* To je isto kao da od nominativa množine *Sklavini* tvori genitiv množine *Sklavinija*. Doista je teško reći dopušta li on tu nagrditi sebi iz neznanja ili time hoće još sugestivnije degradirati etnički pojam na koji se taj naziv po njegovu mišljenju ne odnosi. No važnije je razmišljati o tome kako zapravo stoji sa Slavenima.

Tu najprvo treba reći jedno. Ono što i kako se učilo i mislilo o Slavenima, njihovoj pradomovini, njihovim seobama, to prema rezultatima novijih istraživanja, prema spoznajama do kojih se došlo, u mnogo čemu ne može više opstati kao znanstveno utemeljeno gledanje. O tome se kod nas mnogo premalo vodi računa, a relevantno je, ne samo za znanost nego i za kulturu. Mužiću se tu doista pružala prilika da stekne trajne zasluge unoseći gibanje u ustajale vode. Ali on je već na početku zahvatio krivo.

Počinjući svoje razlaganje o »Sklavinima« Mužić piše da Prokopije »ima dosta vijesti o različitim plemenima koja je nazvao zajedničkim imenom Sklabenoj« (str. 52). Prokopije doista piše o Slavenima. Taj se oblik njihova imena ustalio kod nas pa je posve nepotrebno uvoditi paslike njegovih oblika u drugim jezicima. To samo zbunjuje i navodi na krive zaključke. Prokopije, međutim, o Slavenima ne piše kao o »različitim plemenima«, nego kao o narodu (*ethnos*), pa im je kao takvom posvetio i poseban etnografski ekskurz.⁵ A inače o njima piše kao o vojničkom i političkom subjektu u onovremenim zbivanjima u Podunavlju, a to je za ono doba bitna značajka naroda. Isto tako, kao narod (*natio, gens*), opisuje ih i Jordan, latinski pisac 6. stoljeća, suvremenik Prokopijev.⁶ Nema dakle dvojbe da ih tako uvedene u povijest treba smatrati narodom. Tek što narod u ono vrijeme ne znači baš sasvim ono na što mislimo kad govorimo o njihovoj seobi. Pokazuje to upravo sam Jordan kad na jednom mjestu kaže za se da je Got, a na drugome se pokazuje da je zapravo

Alan.⁷ S gledišta naše predodžbe o tadašnjim narodima to je strašno jer se tako ne zna je li German ili Iranac, a to su za nas stožerne kategorije i glavna orijentacija. No tada je, čini se, bilo moguće da netko bude oboje i obojim se ponosi, kao oboje iskazuje. Među rodovskim tradicijama postojala je svojevrsna hijerarhija, pa je alanska jedinica, vojna i rodovska, mogla pripadati većem gotskom sklopu, te je pojedinaac, kao Jordan, mogao osjećati i izricati legitimnu pripadnost objema tradicijama.⁸

Da bismo se u tome snašli, potrebne su nešto gipkije predodžbe nego su one o narodima koji se sa ženama, djecom i najnužnijim kućanskim potrepštinama, na kojima, vodeći sa sobom stoku i perad, kreću prostranstvima i mijenjaju staništa. Treba razabrati da se gentilno organiziran narod u ta burna i dinamička vremena nije nužno zasnivao na cjelovitoj etniji, nego je često tek postavljao okvire za njezino stvaranje. Ne samo Alani, kojima je takav život već od pamtivijeka bio blizak, nego i pravi Rimljani znali su, kad pred njima nije bilo prihvatljive rimske perspektive, opasati dugi mač i uzjašiti na konja, pridružiti se Gotima.⁹ A Goti su u takva vremena trebali boraca, pa su bili spremni dijeliti s njima plijen i drugi dobitak, osobito onu trećinu zemljišnoga posjeda koju su Rimljani morali odstupati gotskoj federatskoj vojsci. Ona je tako istovremeno branila i osvajala carstvo. Primanje u gotsku vojsku značilo je i ulaženje u njezino rodovsko ustrojstvo, prihvaćanje njegove tradicije i njezino dalje predavanje. Rimljani su tako postajali Goti, a kad su to mogli oni, bilo je sigurno lakše za pripadnike drugih rodovskih organizacija koje su takve kakve su bile morale samo pristupiti gotskoj. I, dakako, naučiti da se bore onako kako se bore Goti. Jer ti su narodi bili u prvom redu vojske.

Iz bizantskih vrela razabiremo da nije bilo ništa neobično ni to da Rimljani postaju Slaveni, da se u Podunavlju na prijelazu iz 6. u 7. stoljeće to događalo mnogima.¹⁰ A kada znamo kako je malo avarskih konjanika došlo početkom 6. stoljeća u pricrnomorske stepe, svega 20.000, i kolike je silne ratove avarska vojska poslije toga vodila, jasno je da su u nju primani ljudi iz mnogih naroda i tako postajali Avari, da bi to poslije trijumfalnih pobjeda Karla Velikoga pod kraj 8. stoljeća pomalo opet i prestajali biti. U svako doba narodi su bili i jesu dinamičke veličine, ali tada su to bili u osobito velikoj mjeri. Tako se stvorila ustaljena krilatica i predodžba o seobi naroda. Od toga se ne vidi da se zapravo pokreću vojske, uspostavljaju plemenski organiziranu i legitimiranu vlast na novim područjima i stvaraju tako okvire i preduvjete za nastajanje naroda u etničkom smislu. Tako su stvoreni neki narodi u Evropi. I dugo je potrajalo, sve do duboko u srednji vijek, da te etnije postanu donekle kompaktne. Dovoljno je tek letimičnim pogledom obuhvatiti južne Slavene, balkanske Romane, Albance i Grke pa da se vidi kako je tu etničko šarenilo i izmiješanost znatno manja nego je bila u srednjovjekovnim vremenima.

Čim se naviknemo tako razmišljati, postaje jasno da se silno proširenje slavenskoga jezičnoga područja u ranom srednjem vijeku, bez obzira na to je li ono išlo sa sjevera na jug, ili, kako sad hoće neki autori, pa među njima i naš, s juga na sjever – da se to proširenje mora razumjeti ne samo kao raseljivanje i naseljivanje nego i kao posljedica golemoga procesa asimilacije uzrokovanova novom i specifičnom konstelacijom životnih uvjeta. Jasno je da se u svjetlu takva gledanja na seobu naroda ni o etničkom kontinuitetu ne može rasuđivati onako kako to čini Mužić, kao da se doseoba i autohtonija uzajamno strogo isključuju. Oboje može biti povijesna zbilja istoga pučanstva, kako nam vrlo dojmljivo pokazuje primjer starih Grka. Helena, naime, nema bez doseljenja grčkih Indoevropljana, ali ih nema niti bez kontinuiteta

egejske kulture. Mužičevo razlaganje stoga nije na razini na kojoj valja pristupati njegovu predmetu.

Istina je da se Slaveni pojavljuju na početku 6. stoljeća (najstarija vijest vjerojatno još iz 5) na sjevernoj obali Dunava kao plemenska vojna sila koja se bavi pljačkaškim pohodima preko rijeke na područje Rimskog Carstva. Pokušaji da se nađe stariji trag njihova imena ostali su bezuspješni, a vezivanje sa slavenskom etnijom starijih vijesti o narodima što se spominju pod drugim imenima, ili im se ne navodi nikakvo, daje samo pretpostavke, više ili manje vjerojatne. Slaveni na Dunavu u 6. stoljeću nedvojbeno su narod, ali su narod bez povijesti. U tome nema ništa neobično. Treba podsjetiti na to da se i Franci javljaju tek u 3. stoljeću na istočnoj obali Rajne, dakle također na pograničnoj rijeci, i da im je glavna aktivnost bila pljačkaško zalijetanje na teritorij oslabljenoga Carstva. Među starim germanskim plemenima nema im traga. Ime im je novo, a etimologija toga imena nejasna je i sporna, upravo kao i slavenskoga. Ta zanimljiva, a slabo uočavana paralela potiče na misao da je možda i Franke i Slavene stvorilo samo Rimsko Carstvo svojom slabošću, kada je pljačkanje njegovih perifernih dijelova postalo trajna osnovica za bolji život velikoga broja ljudi, ako se samo organiziraju koliko je za to potrebno. Franci su u međusobnom ophođenju preuzeli zapadnogermanski jezik onoga šireg Porajnja iz kojega su pritjecali njihovi borci. Otkuda Slavenima njihov, to ne znamo. Znamo samo da je indoevropski, da je kao takav zadržao veliku starinu i da je blisko srodan s baltičkim jezicima. Potječe dakle iz neke zadunavske i zakarpatske dubine jer su se najbliži jezični srodnici prvotnih podunavskih Slavena, kad se u srednjem vijeku svjetlost povijesti proširila i na njih, našli na obalama Baltičkoga mora. Taj je jezik bio čvrsto ustaljen kod podunavskih Slavena, a Prokopije piše da je njime govorio i drugi narod, po životu i običajima posve sličan Slavenima, koji on zove Anti. Njih spominje i Jordan i dodaje im još Venete.

Pljačkaški pohodi preko Dunava u Rimsko Carstvo zahtijevali su određen stupanj organizacije. Slaveni su u tome postizali lijepe uspjehe. Ali stepski jahači, koji su se od pamtivijeka u središnjoj Aziji izvježbali u širokopoteznom organiziranju seleći se sa svojim stadima od pašnjaka do pašnjaka bili su u tome veći majstori. A takvih se na lijevoj obali doljnega Dunava uvijek nalazilo, još od duboke starine. Tako su pljačkaški zaleti Slavena na razne načine vezanih s kretanjima skupina turkijskih Bugara, i kasnije Avara, kad su ovi za dulje vremena uspostavili svoju prevlast u Podunavlju. Ali ne stoji da su Slaveni postojali samo pod avarskom ili drugom nomadskom dominacijom, kao dio njihova vojnoga aparata, kako to prikazuje Mužić (str. 51–56). Vrela pokazuju jasno da su Slaveni postojali i prije dolaska Avara u Podunavlje, da su ratovali i nezavisno od njih i od drugih stepskih nomada, pa su vodili i ratove protiv Avara. Razvoj Slavena kao naroda ušao je u kovitlac avarskih osvajanja. To je zakočilo napredak toga razvoja, ali mu je silno proširilo prostor. Kada je pala avarska vlast, počeo je na raznim stranama razvoj narodâ koji su nastavljali slavensku tradiciju i svi se legitimirali kao Slaveni, živjeli po slavenskim zakonima i običajima, a i govorili su slavenskim jezikom, koji se baš tada počeo ozbiljnije diferencirati u razne razvojne tijekove, iz kojih su proizašli današnji slavenski jezici. O toj cjelini podjednako svjedoče pisac Metodijeva životopisa i franački kroničar.¹¹ Nikako se ne može pretpostavljati da su ranosrednjovjekovni Slaveni bili etnički šaroliki, ili da uopće nisu bili Slaveni u našem etničkom smislu. U zanimljivom, korisnom i slabo poznatom članku Martina Kuzmića na koji se Mužić poziva za takvo shvaćanje (str. 52, bilj. 4) nema mu potvrde. Nigdje se u njem ne dokumentira

da bi se skupine različite etničke pripadnosti nazivale Slavenima. Kuzmićevi primjeri potvrđuju samo to da su Slavene nazivali raznim imenima: Goti, Geti, Huni, Avari, Skiti, Vulgari. Dakle upravo obrnuto nego što piše Mužić, prodajući tako čitateljima rog za svijeću. Vjerojatno je tek to da su se na ogromnom prostoru Slavena i u njihovu velikom mnoštvu našle preslojene, uklopljene i asimilirane mnoge etničke različitosti.

Za mišljenje da se ime *Sclaveni*, *Sclavi* u srednjovjekovnih pisaca ne odnosi na slavensku etniju nego može označivati i Germane, ako su pogani, poziva se Mužić na knjigu Walthera Steller (str. 54, bilj. 14). To je knjiga amaterska i potpuno neozbiljna, kakvoj nije mjesto među znanstvenom literaturom. Njezin autor ne krije svoju političku motivaciju i narodnosnu zauzetost. Upire se da dokaže, protiv svih rezultata valjanoga znanstvenog istraživanja, da Polapskih i drugih Slavena u Njemačkoj nije bilo u ranom srednjem vijeku, pa i u Poljskoj i Rusiji za njega u ranom srednjem vijeku nema Slavena. Sva povijest tih po njemu čisto germanskih predjela zasnovana je na krivom, kako on misli, prevođenju naziva *Sclavi* kao »Slaveni«, dok taj, tobože, označuje upravo Germane pogane. Argumentacija je smušena i, dakako, potpuno neprihvatljiva. U njoj se nalazi i takvi biseri kao što je dokazivanje da ime *Sclaveni*, *Sclavi* ne može označivati Slavene, njemački *die Slawen*, jer prema mjerodavnim etimološkim rječnicima ruskog jezika ime *Sclaveni*, *Sclavi* nema veze s »rusko-poljskom riječi 'slava-slaba'« od koje je, kako misli Steller, izvedeno njemačko ime *die Slawen*, tj. Slaveni (str. 21). *Sclaveni*, *Sclavi* i *Slaveni* bili bi po tome dva potpuno različita imena koja ne znače isto. Taj dokaz potpunoga neznanstva doista satire čitatelja. Pustimo sada ono »rusko-poljski« i »slava-slaba«, što odmah odaje nevježu. Okrenimo se bitnijemu. Sasvim je naravno da *Sclaveni*, *Sclavi* nema nikakve veze sa *slava* jer od te riječi i nije izvedeno *Slověne*, izvorno ime Slavena, a ono su njegove latinske preoblike. Tek poslije je u ruskom to prvobitno ime preoblikovano u *Slavjani* jer se htjelo da se u njem čuje *slava*. To je onda ušlo u neke druge slavenske jezike, a i u zapadne, pa odatle i njemačko *die Slawen*. A sve to stoji u etimološkom rječniku ruskog jezika, pisanom njemački, na koji se Steller poziva. Tek, on se nije osvrnuo na to nego je izašao sa svojim besprimjernim argumentom.

Drugi je biser Stellerovo objašnjenje kako je Poljska sa svojim germanskim stanovništvom postala slavenska. To u mojem prijevodu glasi ovako: »... njezin (tj. Poljske) jezik – slično kao što se na zapadnom krilu franački preoblikovao u francuski – poslije je, prvenstveno pod utjecajem crkvenoslavenskoga postao 'poljski'« (str. 135). Što reći na to? Franački se na zapadu, u današnjoj Francuskoj, nije »preoblikovao« u francuski nego je nestao u kompaktno galoromanskom jezičnom prostoru, a taj galoromanski jezik razvijao se dalje i postao francuski. Ako se slavenstvo poljskoga jezika smatra rezultatom usporedivoga zbivanja, značilo bi to da je Poljska od starine bila kompaktno slavensko područje, dakle upravo ono što se Steller upinje da dokaže kako nije bilo. Teško je, nadalje, zamisliti da bi crkvenoslavenski jezik mogao poslaveniti ikoje pučanstvo. S Rumunjima tako nije bilo. No bitnije je to da svatko tko posjeduje makar i najelementarniju slavističku spremu zna da je od svih slavenskih naroda utjecaj crkvenoslavenske književnosti i njezina jezika najmanji kod Poljaka, da ga kod njih gotovo i nema.

Toliko je, dakle, Steller ozbiljan. A Ivan Mužić oslonio je svoju argumentaciju na takvu knjigu! Učinio je to mimogreće, u bilješki, pa čitatelj misli da se radi o dobro osnovanim i prihvatljivim rezultatima novijega istraživanja. To nije samo kriva

i znanstveno neodrživa argumentacija, nego je i neodgovorno. Već sama činjenica što autor kojega citira ustaje protiv sve kritičke njemačke historiografije, protiv svih rezultata njemačke slavistike, koliko se tiču prisutnosti Slavena u ranosrednjovjekovnoj Njemačkoj, obvezivala je Mužića da na to upozori svoje čitatelje. A što nije razabrao na kojoj je razini Stellerovo rasuđivanje, pa se, kao našavši srodnu dušu, pišući o Slavenima u mnogome povodi za njim, uveo ime Sklavina da ne bi Slavene zvao Slavenima, to je, ako se ocjenjuje najdobrohotnije što je moguće, dokaz da Mužić ne posjeduje kriterije koji su potrebni da bi mogao valjano raspravljati o pitanju na koje se, kako obznanjuje naslovom svoje knjige, pothvatio da odgovori.

O vezama između Slavena i stepskih nomada, o Slavenima kao njihovima specijalnim odredima, rječnim šajkašima, »mornaričkoj pješadiji«, o tome dakle da je ono što smatramo narodom zapravo bio rod vojske, iznio je u novije vrijeme zanimljivih misli i oštroumnih zapažanja Omeljan Pritsak. Njegovo je mišljenje Mužić jako istaknuo i čvrsto se oslonio na nj (str. 53–54). No Pritsakova su razmišljanja, doduše vrijedan poticaj i korisna antiteza ustaljenim predodžbama o starim Slavenima, ali su očito preoštrena, neodvagana i polaze dalje nego što nalaze uporišta u vrelima. Stoga su ti Pritsakovi noviji radovi, koliko god bili dobrodošli i zanimljivi, sasvim neprikladni da se na njima zasnue široka sinteza, kakva je ova Mužićeva, jer ona može biti dobra samo ako je oprezna i odvagana, ako se kloni prenapetih krajnosti i drži onoga za što postoje valjane potvrde. Uostalom, Mužić kritizirajući druge, često ističe upravo to, ali se pišući o ranosrednjovjekovnim Slavenima sam toga nije držao.

Osobito se to jarko pokazuje u njegovu baratanju etimologijom slavenskoga imena. Istina je da nikomu još nije pošlo za rukom naći tako uvjerljivu da bi mogla postati općeprihvaćenom. Na to se Pritsak poziva s punim pravom. Ali ona etimologija koju on predlaže, izvodeći to ime iz nama nepoznatoga protobugarskog jezika, školski je primjer za *obscurum per obscurius*, za tumačenje nejasnoga nečim što je još nejasnije. A čitatelju je prije svega nejasno to kako Mužić, koji je napisao: »Nedopustivo je da se samo na temelju onomastičke ili toponomastičke 'ilirске' grade (inače nama prenesene u latinskim formama) uspoređuje taj nepoznati jezik s albanskim jezikom« (str. 26), kako taj isti Mužić može tako usrdno i bez pridržaja prihvaćati Pritsakovu etimologiju slavenskoga imena, premda s protobugarskim jezikom stoji sasvim slično kao s ilirskim, i on je poznat samo po ulomcima, većinom imenima, kojima je pripadnost tom jeziku rijetko kada sigurna, značenje često problematično, a sve je posredovano tuđim jezicima i grafijom. Tu su mu kriteriji očito poremećeni. A očito je također da su poremećeni u službi njegove teze.

Mužić pokušava argumentirati i lingvistički (str. 26). Uvodi u razmatranje i rumunjski, s kojim bi po njegovu mišljenju prije trebalo uspoređivati ilirske ostatke nego s albanskim. Teško je razumjeti zašto. Činjenica je, doduše, da albanski i rumunjski pokazuju neke značajne podudarnosti, ali o njihovoj bližoj genetskoj srodnosti ne može biti govora jer pripadaju različitim indoevropskim porodicama: zasebnoj albanskoj i romanskoj. A pogotovu ne može biti govora o tome da se ne bi moglo pravo znati radi li se o jednom ili dva jezika, kako razlaže Mužić citirajući jednu nesretnu i posve neodrživu formulaciju. Umjesto što se oslonio na nju, Mužić bi bio bolje učinio da je makar samo zavirio u kakav albanski i rumunjski tekst. Vidio bi da se odmah razabire kako su to dva, i to vrlo različita jezika. A zagonetno je kako dolazi do toga te izjavljuje: »Kad bi određeni lingvisti bili logični, onda bi trebalo da i današnji rumunjski izvode iz 'ilirskoga'« (str. 26). A rumunjski je, lako se to utvrđu-

je, postao od latinskog. Čitatelju ostaje samo da se pita kako to Mužić kraj takvih promašaja lingvistima dijeli lekcije o tome kakvo je uspoređivanje jezika dopustivo i što treba da misle kako bi bili logični.

Još veći oprez nego s Pritsakovim tezama potreban je pri baratanju s radovima Jakova Bačića (Mužić, str. 11–12, 169), koji je također pošao za zanimljivim idejama i novim pogledima, ali nije samo, kao Pritsak, otišao u tom dalje nego mu dopuštaju podaci u vrelima, već mu se, kako se čini, poremetila i sama orijentacija. Tu će, ako se prema njegovim nastojanjima odnosimo dobrohotno, trebati pričekati da razjasni i pročisti svoje mišljenje, da ga izbrusi u diskusiji, pa će se tek onda moći reći je li ostalo išta što može poslužiti valjanoj sintezi. Na tom ne mijenja ništa što se njegova disertacija dopada uglednom ruskom lingvistu Olegu Nikolajeviču Trubačovu i što ju je pohvalno spomenuo kad je, dajući oduška svojim povrijeđenim slavenskim osjećajima, pisao »Pravdi«. U novije vrijeme ruski se učenjaci raspravljajući o slavenskim počecima opet jače okreću Dunavu, pa je razumljivo da je Trubačovu bilo drago Bačićovo inzistiranje na starim Slavenima u Podunavlju, a i njegovo zauzimanje za to da slika o njima ne ostane zasnovana na predrasudama tuđih pisaca koji su ih se bojali i mrzili ih. To još ne znači da je Trubačov jamac za vrsnoću Bačićevih teza. Nema dvojbe da bi Mužiću bilo bolje da se umjesto Bačićeve više oslonio na Trubačovljeve radove o etnogenezi Slavena, da nije ostao samo pri pismu koje mu je objavljeno u novinama. Pomoglo bi mu to bilo da bolje odvagne i staloženije uobličii svoju sintezu o Slavenima i ne bi bilo napisao: »I ruski lingvist Trubačov na temelju onomastičkih istraživanja dolazi do zaključka da je pradomovina današnjih Slavena bila u Podunavlju« (str. 55, bilj. 21). To je poluistina koja u neupućenih stvara sasvim krive predodžbe. Istina je da Trubačov u jednom fundamentalnom radu, svojem referatu na Međunarodnom kongresu slavista 1983. u Kijevu, iznosi mišljenje kako je pradomovina Slavena, koju valja shvatiti dinamički, kao prostornu veličinu promjenjivu u vremenu, u neko doba obuhvaćala i dio Podunavlja. I što tu još reći? Teško onom tko se u tim pitanjima prepusti Mužiću da ga vodi.

Slaveni su, prema svemu što znamo, u ranom srednjem vijeku etnički naziv i pojam, onako kako to jesu etnički nazivi i pojmovi u to vrijeme. Ako se to ime kada i protezalo na skupine koje nisu govorile slavenskim, nego možda i germanskim ili kakvim drugim jezikom, jer su ih po kakvom drugom obilježju, možda načinu života ili vjeri, pribrajali Slavenima, to je bila iznimka, a ne pravilo. Oni koji su se ubrajali među Slavene, ti su to, ako već nisu bili, brzo postajali, i po jeziku i po ostalome. Svakako je neumjesna lekcija koju Mužić dijeli kad piše: »Očito Skok nije znao da su se pod pojmom Selavi podrazumijevali i germanski narodi« (str. 54, bilj. 15). A vidjeli smo na što se oslanja za to svoje tobožnje znanje. Najmanje se pak za to može pozivati na Adama Bremensko: *Sclavania igitur, amplissima Germania et Proventia, a Winulis incolitur, qui olim dicti sunt Wandali*, kako to čini oslanjajući se na vajnoga Stelleru (str. 54, bilj. 14). U Adamovoj se vijesti steklo nekoliko na prvi pogled prepoznatljivih geografskih i etnografskih slojeva. Tu je Germanija antičkih geografa, tu su stara staništa Vandala u njezinu istočnom dijelu kako ih je zabilježila latinska književna predaja i tu su *Winuli/Wendi*, kako Nijemci zovu Slavene, koji u pišćevo doba stanuju na tom području. Nema nikakva razloga da se iz te vijesti zaključuje kako su *Winuli* bili Vandali i Germani. Srednjovjekovni su pisci izjednačili ta imena zbog sličnosti. *Wendi* i od toga *Winuli* dolazi od *Veneti*, imena koje Jordan usko povezuje sa slavenskim. A Sklavaniju Adam ne označuje kao najbogatiju pokra-

jinu u Germaniji, kako ga tumači Mužić povodeći se za krivim Stellerovim prijevodom, nego kao najprostraniju.

Uopće je Mužić slabe sreće kada tumači imena narodâ što se javljaju u vrelima. On kao da nezna da je u kasnijoj antici i u srednjem vijeku postojala jaka sklonost arhaiziranju tih naziva i da se svjesno nisu razlikovali terminološki slojevi raznih vremena, onako kako je i na mjestu što ga je naveo iz Adama Bremenskoga. Ne uzimajući to u obzir Mužić se upušta u pravu pseudokritiku izvora, koja za neupućenoga čitatelja može biti i vrlo dojmjljiva. A zapravo je to samo nepoznavanje ili zanemarivanje rezultata što ih je donijelo pomno filološko istraživanje. Tako Mužiću riječi bizantskoga historičara Teofilakta Simokata: »getsko pleme ili, što je isto, gomile Slavena žestoko opljačkaju Trakiju«, služe kao ishodište za ovakvo rasuđivanje: »Nije sigurno, bez obzira na to što je Simokattes mislio da su Geti 'starije ime' barbara Sklabenoia, da li je on mislio na Gete ili pak na Sklabenoie« (str. 52). Što tu reći? Teško je povjerovati da je Mužić, kad se već upustio u to da objavljuje svoje mišljenje o takvu pitanju, zbilja ne zna da su Geti narod srodan Tračanima i Dačanima koji je u najstarije doba do kojega sežu vijesti antičkih pisaca živio na lijevoj obali donjnjega Dunava. Simokat sigurno ne misli na njih jer piše o za nj najnovijoj povijesti, a njih u njegovo vrijeme (7. st.) već odavna nije bilo. No njihovo je ime za antičke pisce ostalo vezano za njihova stara staništa. Kada su onamo počeli navlajivati i te krajeve zaposjeli Goti, stali su i njih, već zbog sličnosti imena, zvati Getima, isto onako kako su se izjednačili *Wendi* s Vandalima. A Simokat nam je svjedok da se getsko ime upotrebljavalo i za Slavene kada su poslije i oni bili barbarski narod na lijevoj obali donjnjeg Dunava. To je lijep primjer etnografskoga arhaizma, jedan od mnogih, i klasicističkoga stila bizantske historiografije u doba cara Heraklija, u posljednjem sutonu grčke antike. I nije sad važno je li to Mužić zna ili ne. Važno je da on, svjesno ili nesvjesno, vuče svoje čitatelje za nos.

Potpuno nerazumijevanje takvih pitanja pokazuje Mužić i kad piše: ». . . car Lav VI. . . često spominje Sklabenoie a u nekim tekstovima navodi posebno 'skitska plemena' i 'skitske narode'. Ima povjesničara koji pretpostavljaju da on 'pod Skitima najvjerojatnije misli na Slovence', ali dakako pretpostavka nije dokaz« (str. 52). Mužić, čini se, doista misli da je podijelivši olako tu lekciju izrekao nešto relevantno. A radi se samo o tome da se iz konteksta spisa o vojnoj taktici s prijelaza 9. u 10. stoljeće utvrdi na koje se onodobne narode i vojske odnosi etnografski arhaizam Skiti. S time stoji ili pada pretpostavka da su ti Skiti slavenski narodi, *gentes Sclavorum*, onoga vremena. Samo tako se o tim pitanjima, a preko njih i o ranim Slavenima, može raspravljati kvalificirano. Mužiću se dok to zanemaruje ne može priznati znanstvena ozbiljnost.

Sve što Mužić iznosi o Slavenima stoji na trulim temeljima. Neodrživo je mišljenje da oni i nisu bili narod, da nisu imali svoje etničke fizionomije, a ne stoje ni dokazi za to da se oni nikada i nisu doselili u rimsku Dalmaciju, nego jedino možda kao – Germani. Sva ta mišljenja nemaju ozbiljna uporišta. A povrh svega protiv takvih tumačenja stoji i teško pitanje o tome kako bi onda onamo dospio slavenski jezik ako ga nitko nije donio. Istina, Mužić piše: »Ako su Sklavini bili starosjeditelji seljaci u graničnim područjima, posebno u Podunavlju, koji su regrutirani za vojničku službu, onda bi u slučaju da su oni tada i doseljavali u susjedne zemlje, konkretno u Dalmaciju i Bosnu, trebalo dokazati da su govorili drugim jezikom od starosjeditelja u navedenim pokrajinama« (str. 54, bilj. 13). No već se u 3. poglavlju ove ocjene pokazalo kako malo razloga Mužić ima za takav uznositi nastup. O jeziku antičkih

domorodaca Bosne i Dalmacije znamo doista malo, ali ono malo što znamo dovoljno je svjedočanstvo za to da nije bio slavenski. Tko ga je onda donio ako nisu Slaveni? Goti sigurno nisu.

Ne upuštajući se dalje u ta pitanja treba još istaknuti da zapadni južnoslavenski govori, pa upravo oni u Bosni i Dalmaciji, do u tančine čuvaju obilježja praslavenske i baltoslavenske prozodije: akcent, kvantitetu i intonaciju, preoblikovane dakako, ali u novom obliku vjerno zadržane. A to su obilježja koja se pri poremećajima jezičnoga kontinuiteta vrlo lako zbrišu. Bio bi to vrlo jak argument za slavensku autohtonost na Jadranu i u njegovu zaleđu da odsutnost slavenskih jezičnih tragova iz antike na tom području nije tako očita i da baltički jezici, koji također čuvaju tu zajedničku starinu, nisu na Baltiku. A ovako ostaje samo zaključak da nije bio malen broj onih koji su donijeli slavenski jezik u Bosnu i Dalmaciju, da time predaja toga jezika od naraštaja naraštaju nije bila dublje poremećena. Novija su istraživanja pak pokazala da se u usmenoj književnosti Hrvata, kao i drugih Slavena, sačuvalo neočekivano mnogo fragmenata, više ili manje preoblikovanih, praslavenskoga sakralnog pjesništva.¹² I ništa ne umanjuje važnost te činjenice moguća pretpostavka da su mitološki sadržaji te poezije vrlo bliski ili čak isti kao starosjedilački, da postoji kontinuitet kultura. Jer mitološka je i vjerska terminologija tu slavenska, a takvoj nema ni najmanjega traga u spomenicima što svjedoče o starinačkim kultovima u rimskoj Dalmaciji. Ne radi se dakle o mitološkim i kulturnim sadržajima, srodnim u svih Indoevrop-ljana, nego o rječniku i frazama praslavenskih obrednih pjesama. Te riječi i pojedini njihovi sklopovi iznenađujuće su dobro očuvani u usmenoj lirici našega vremena. Čuva se i jaka predaja praslavenske pravne terminologije pa čak i fragmenata zakonskih tekstova.¹³ Sve je to doneseno i održalo se. Moralo je biti koga da održava te tradicije, mitološku i pravnu. Očito je dakle da Slaveni, kako god njih i njihov dolazak zamišljali i tumačili, nisu u podrijetlu Hrvata zanemariva veličina. A Mužić, hotеći nas uvjeriti upravo u to, ostaje sukobljen s očitostima.

Momenti kontinuiteta prapovijesti i antike u etnogenezi Hrvata brojni su i težina im je velika. Odgovarajući na pitanje o podrijetlu toga naroda ne može se isključiti i zanemariti taj kontinuitet. U tome je lako složiti se s Mužićem. Mora mu se čak odati priznanje što je izvan užih krugova našega stručnoga starinoznanstva nešto odlučnije pokrenuo to pitanje. Ali sasvim sigurno ne valja ispustiti iz vida ni drugu stranu odgovora koji se mora dati na to pitanje. Hrvatski narod, njegova kultura i njegovo etničko biće na osobit je način, kao i ostali narodi slavenskoga juga, istovremeno autentični predstavnik kontinuiteta kulture i života tla na kojem se razvio, pa mu korijeni stoga sežu duboko u prapovijest, a istodobno je ne manje autentičan dionik praslavenske baštine. To je narod jednako istinski i slavenski i mediteranski. I on je to na vlastit način koji ga obilježuje među drugim južnoslavenskim narodima.

Ta dvojna autentičnost pravo je pitanje koje treba postaviti kada se povede riječ o podrijetlu Hrvata. Ono, čim se postavi, raskriva obzorja na kojima se već naziru novi vidici. Tomu se hoće i nov način razmišljanja. Mužićevo ne doseže dotle.

6. Nekoliko pojedinačnih pitanja

Poslije svih tih prosudaba ostaju još neka pitanja koja svako za se ne tvore veće cjeline, ali su ipak dovoljno važna da se obuhvate ovom recenzijom. Preglednosti radi izdvojena su u posebno poglavlje, a svako će se od njih razmotriti pod posebnim naslovom.

a) *Bizantska crkvena jurisdikcija nad Dalmacijom u 8. stoljeću*

Mužić piše: »R. Katičić tvrdi da su dalmatinski biskupi 787. bili pod carigradskim patrijarhom« (str. 60, bilj. 37). Ja, međutim, niti to tvrdim niti sam ikada o tome pisao. U članku koji Mužić tu citira upozorio sam, pišući inače o imenima dalmatinskih biskupija i njihovih biskupa u aktima 2. Nicejskog koncila (787), na to da se u tim zapisnicima neki dalmatinski biskupi izričito navode kao sufragani carigradskoga patrijarha. Ta je razlika vrlo važna, jer o mojoj bi se tvrdnji moglo suditi i ovako i onako, dok će o podatku toga vrela morati voditi računa svatko tko želi ozbiljno raspravljati o crkvenoj jurisdikciji nad Dalmacijom u 8. stoljeću. Upozorio sam u tom istom članku i na to da kroničar Mihael Sirac spominje Dalmaciju kao pokrajinu zastupljenu na ikonoboračkoj sinodi 754. u Carigradu. Rješavanjem crkvenopovijesnoga pitanja nisam se bavio. Nisam ja ni identificirao dalmatinske biskupije, u nicejskim aktima, kako bi se moglo razumjeti ono što u Mužića stoji malo dalje: »Ako se podaci, koje navodi Katičić, odnose na navedene tri biskupije, . . .«, nego istaknuti historičar istočne crkve Jean Darrouzès, koji je identificirao sve biskupije u aktima i utvrdio hijerarhijske odnose među njima. Za čitatelje je to važan podatak i nije ga trebalo izostaviti. U usporedbi s time je sitnica što se ne radi o tri dalmatinske biskupije, nego četiri: solinskoj, rapskoj, osorskoj i kotorskoj. Ipak bi o tome i o onom važnijem trebalo korektno referirati.

b) *Papa Ivan X. o autohtonosti i pokrštenju Hrvata i drugih dalmatinskih Slavena*

Drago mi je što je Mužić u vezi s pismom pape Ivana X. kralju Hrvata Tomislavu i knezu Humljana Mihovilu došao do ovakvog zaključaka: »Katičić je iz ovog papina pisma točno zaključio da su kraljevstva Slavena primila, kao u novo vrijeme Sasi, vjerski nauk i književnu naobrazbu iz Rima, i to, dakako, na latinskom kao jeziku Crkve« (str. 189). Time se slažemo u vrlo važnom pitanju. Ne znam tek što će mu malo dalje ono: »ali, jasno, da iz ovog proizlazi i da je pokrštenje Hrvata vezano za Rim«. Pa upravo to sam i ja istaknuo kao dokaz da je u 10. stoljeću doista postojala takva predaja, i da se za nju znalo ne samo u Splitu, odakle je vjerojatno ima Konstantin Porfirogenet, nego i u Rimu. Ona je, međutim, nespojiva sa shvaćanjem da su Hrvate krstili već apostoli i njihovi neposredni učenici jer se tada ne bi moglo reći da im je kršćanstvo došlo iz Rima i na latinskom jeziku.

Mužić se pak vrlo izričito ne slaže sa mnom kad nastavlja kako »možemo zaključiti da se u odnosu na to 'novo vrijeme' pokrštenja Sasa pokrštenje Hrvata dogodilo vremenski mnogo prije, tj. od sedmoga stoljeća unatrag pa do prvoga. Tako mogućnost dosadašnjega tumačenja da je papa Ivan X. vjerovao, kako se to može zaključiti iz njegove sporne rečenice, u autohtonost Hrvata, Katičić nije pobio« (str. 189–190). Ostavimo sada po strani da je u istančanoj egzegezi nejasnih tekstova teško dokazati ili pobiti ikoje mišljenje, nego je već velika stvar ako se pridoda ili oduzme težine argumentima za jedno ili protiv kojega drugoga, pa se više radi o tome i o uskladiivosti tumačenja u širokim tekstovnim skupovima nego o isključivosti u njihovu zastupanju. Ne obazirući se dakle na to, valja ovdje reći da u vremenu starijem od 7. stoljeća pa do 1. nije u Dalmaciji bilo »kraljevstava Slavena« nego samo provincija Rimskoga Carstva. Ako su dakle ta kraljevstva od samoga svojega početka, od kolijevke i s majčinih mlijekom, primila kršćanstvo iz Rima, na latinskom jeziku njegove crkve, moglo je to biti samo u 7. stoljeću ili kasnije, ali u vremenu prema kojem je pokrštenje Sasa za početak 10. stoljeća novo. A to da su Sasi pokršteni za Karla Velikoga

i Ludovika Pobožnoga nije izdvojeno mišljenje Srebrnićevo, kako sugerira Mužić, nego dobro utemeljen i općeprihvaćen rezultat povijesnoga istraživanja. Da je pak kršćanstvo stiglo »kraljevstvima Slavena« u isto vrijeme i isto onako kao Maloj Aziji, Grčkoj, Italiji i još velikom dijelu antičkoga svijeta, u čem bi se sastojala *specialitas* njihova sinovstva Rimskoj crkvi i po čem bi bili uporedivi sa Sasima? Mužić, doduše, spominje da ja postavljam to pitanje, ali kako se može odgovoriti na nj ako se papi pripisuje da vjeruje u dalmatinsku autohtonost Hrvata, o tome nije rekao ništa.

c) Dalmat(in)i, Romani, Sclavi

Tumačeći vijest iz Životopisa cara Ludovika (captus 27): *Legatio autem . . . erat de finibus Dalmatorum Romanorum et Sclavorum*, Mužić je prihvatio mišljenje Ive Guberine¹⁴ da se tu nabrajaju tri skupine: Dalmati, Romani i Slaveni, pa odatle, isto kao Guberina, izvlači dalekosežne zaključke (str. 96–97). Takvo se tumačenje, ne može održati. Navedeno mjesto iz Ludovikova životopisa očito samo prepričava zapis iz Anala Franačkoga kraljevstva uz godinu 817. Tamo stoji da je caru Ludoviku došao poslanik bizantskoga cara *pro Dalmatinorum causa*. A nešto dalje u tekstu kaže se da je taj spor pripadao *ad plurimos Romanos et Sclavos*. Tu je očito da su *Dalmatini* cjelokupnost ljudi kojih se predmet ticao, a među njima se razlikuju *Romani* i *Sclavi*. To, uostalom, vidi i Guberina, kako se razabire iz citata koji navodi Mužić: »Kada ti isti izvori hoće da luče između stanovnika gradova i ostalog pučanstva Dalmacije, onda to izričito istaknu, i to tako, da su građani gradova Romani, a ostali Dalmatae i Sclavi, a svi zajedno Dalmatini« (str. 97). Kako, međutim, postoji tekstovna veza između Anala i Životopisa, bilo da Životopis prepričava Anale, bilo da oboje prepričava kakav treći predložak, nema dvojbe da su *Dalmatini* u jednom i *Dalmati* u drugom isto, naziv za »sve zajedno«, da ostanemo pri Guberininim riječima.

A što mletački kroničar Ivan Đakon piše o godini 875: *Tunc Sclavorum pessime gentes et Dalmacianorum Ystriensem provinciam depredare ceperunt*, doista je slabo vjerojatno da bi to carski podanici iz dalmatinskih gradova skupa sa Slavenima pljačkali Istru, a još manje da bi ih Mlečanin ubrajao među *gentes*. To ipak još ne znači da on tu razlikuje rodovski organizirane Slavene od rodovski organiziranih Dalmatinaca, kako sugerira Mužić (str. 100, bilj. 15). Jednostavnije se to može razumjeti kao »hen dia dyoin«, stilistička figura kojom se jedno izriče kao da je dvoje. Mjesto *aurea patena* »zlatna plitica« latinski se može reći i *patena et aurum*. Tako *gentes Sclavorum et Dalmacianorum*, može značiti *gentes Sclavorum Dalmacianorum*, pa smo upravo ondje kamo Guberina i za njim Mužić nikako neće. A što se u daljem tekstu dva puta spominju samo Slaveni, kako je uočio Koščak, a citira ga Mužić na istom mjestu, potvrđuje takvo tumačenje. Dalekosežni zaključci, Guberinini u smislu iranizma i Mužićevi u smislu germanizma, ostaju tako posve neutemeljeni.

Nisu to vrela što teku obilno nego sasvim škrti podaci. Bolje je ostati pri tome da se iz njih izvlače terminološki zaključci koji se nameću s velikom vjerojatnošću i usklađuju podatke više tekstova, nego na temelju isforsiranih tumačenja upuštati se u etnološke vratolomije. Jedno je pak nesporno, pa nije razumljivo zašto Mužić govori o tome s toliko polemičkoga žara. Naziv Dalmacije u ranom srednjem vijeku sigurno nije bio ograničen na bizantske gradove i njihove teritorije nego se mogao protezati na mnogo šire područje, na čitavu rimsku provinciju ili na područje koje se mislilo da je ona obuhvaćala. Carski gradovi i njihovi teritoriji tvore bizantsku

arhontiju ili temu Dalmaciju. Stvar je podrobnije egzegeze da se utvrdi kako je taj naziv u kojem slučaju upotrijebljen.

* * *

Ima i drugih pitanja kojih bi se ovdje valjalo dotaći. Ali je za recenziju i sve ovo previše. Važno bi bilo zadržati se na onom što Mužić piše o odnosu Vlaha prema balkanskom romanstvu i o kristijanizaciji antičke Dalmacije. Tu se također pokazuju bitne slabosti njegova rasuđivanja i manjkava utemeljenost njegove sinteze. No to su predmeti previše opsežni, a da bi se primjedbe o njima mogle stisnuti u malo redaka, a nisu stožerni za Mužićev odgovor na pitanje o podrijetlu Hrvata. Zato ovdje prelazim preko toga u nadi da će se na to osvrnuti drugi recenzent, pozvaniji od mene.

7. Pogled na cjelinu

Okrenemo li se sada cjelini Mužićeva djela, prvo je što treba utvrditi to da je ono znatno. Neobično je sadržajno, obrađuje mnoga pojedinačna pitanja, nabitio je podacima te je od toga teško čitljivo. Vidi se kako je autor polazeći od gomile nakupljene građe razvrstane po fasciklima zgusnuo njihov sadržaj u poglavlja što se nižu jedno za drugim. Organizacija knjige je tako više izvanjska nego unutrašnja. Od toga je slabije pregledna, iako se u slijedu samih poglavlja lako snaći. Odatle proizlazi jedan nedostatak Mužićeve knjige koji se ne može zaobići, a lako se mogao izbjeći. Ne može mu se, naime prištediti prigovor da je u knjizi o podrijetlu Hrvata ispustio iz vida one na sjeveru, u zemlji uz Savu, Dravu i Dunav. Time se u nekom smislu iznevjerio naslovu svoje knjige. Nema mu, dakako, zamjerke što težište njegova razlaganja leži na području rimske provincije Dalmacije, jer je ona nedvojbeno za razvoj hrvatskoga etnosa i za razumijevanje njegovih početaka pretežita. Ali je ipak trebalo upozoriti na odnose sa Savskom i Srijemskom Panonijom i na korijene koje hrvatski narod ima u njima. Međutim, taj nedostatak Mužićeve knjige zapravo je sasvim površan. Govoreći o »Sklavinima« kao o starosjediocima Podunavlja stavljenim u avarsku vojnu službu on uključuje i te prostore u hrvatsku etnogenezu. Tek nije to u njega ni približno dosta razgovjetno da bi čitatelj i bez detaljnog studija mogao razabrati kako je pisac zapravo ipak zadovoljio obvezu koja mu proizlazi iz naslova i pisao o podrijetlu Hrvata, a ne samo jednoga njihova dijela.

Ovdje su se razmatrali samo neki vidovi Mužićeva razlaganja, uglavnom oni koji su za njegovu autohtonističku tezu temeljni, a uz to još i takva pitanja o kojima ovaj recenzent ima šta konkretna reći. To su takve točke u kojima se ne slaže s autorom. Izostalo je mnogo toga u čem se on s njime potpuno slaže, ali i mnogo toga s čime ne, jer bi ovaj kritički prikaz bio znatno dulji nego već jest da se recenzent osvrtao na sve čemu u toj knjizi po njegovu mišljenju valja prigovoriti.

U prethodnim poglavljima iznesene su i obrazložene primjedbe na slabosti Mužićeve knjige. Njezine su se dobre strane spominjale tek usput. Zato je ovdje potrebno istaknuti upravo njih, i to s obzirom na cjelinu djela. Mužićeva je zasluga na prvom mjestu to što je u središte pozornosti postavio pitanje o podrijetlu Hrvata, opsežno i cjelovito kako to od Šišića nitko više nije učinio, zahvaćaju i šire i dublje od njega, iako s mnogo manje smisla za skladan sintetski prikaz, i unoseći nova gledišta u rasuđivanje o tom predmetu. U Šišića su neki elementi autohtonističkoga

modela implicitno prisutni, već time što on svoju »Povijest Hrvata u doba narodnih vladara« počinje Ilirima, ali to nigdje nije eksplicitno i nigdje se ne postavlja kao problem.

Daljnja je velika Mužićeva zasluga što je proradio i ekscerpirao silno opsežnu literaturu relevantnu za njegov predmet, što s njom upoznaje čitatelja, prikazuje mu je, referira i citira opširne odlomke iz nje. Nažalost, kako se u prethodnim poglavljima pokazalo na mnogim primjerima, on u tome nije uvijek pouzdan i korektan. Zbog toga ta knjiga može vrlo korisno poslužiti, ali samo upućenima, dok je opasna svima koji se samo na nju mogu osloniti. A kako je to knjiga koja će baš slabije upućenima biti osobito privlačiva, u tome je vjerojatno i njezin najteži nedostatak. Za većinu je to knjiga koje se treba čuvati.

Ako i jest literatura ugrađena u Mužićevu knjigu izvanredno bogata, te stručnoga čitatelja opet i opet iznenađuje kojom jedinicom, ona je jednako neočekivano nepotpuna, čak i manjkava, pa se to vrlo osjetljivo i odrazilo na njezine velike slabosti. Svoj popis literature Mužić je predstavio kao subjektivan izbor, pa odatle ima pravo na određenu jednostranost, iako bi se i tu moglo prigovoriti izostavljanju bitnih i stoga nezaobilaznih naslova. No mnogo je teže s literaturom koja se navodi uz sam tekst knjige. Tu npr. nije smjela izostati fundamentalna monografija koju je A. Alföldi posvetio slomu rimske vlasti u Panoniji, a kad se već toliko pisalo o benediktincu Gottschalku (str. 97–100, 107, 113), trebalo je navesti kritičko izdanje njegova traktata i noviju biografsku literaturu o njem, u kojoj se potanko raspravlja o njegovu boravku u Dalmaciji kod kneza Trpimira i tumače vijesti koje su o tome sadržane u njegovim djelima.¹⁵ Mužić je, međutim, što se Gottschalka tiče ostao pri Lovri Katiću.

Takvi su nedostaci vrlo ozbiljni, no još je ozbiljnije kad se pokazuje da literatura koja se navodi nije iskorištena pri rasuđivanju o temeljnim pitanjima knjige. Mužić se na više mjesta poziva na dvije izvrsne monografije, Wolframovu o Gotima i Pohlovu o Avarima. Da je samo uzeo u obzir što se tamo govori o ranosrednjovjekovnim narodima i o njihovim seobama, a još više da je posegnuo za literaturom na koju oni upućuju,¹⁶ sasvim bi drukčije pisao o slavenskim počecima, te na primjerenoj razini i u svjetlu suvremene znanosti baratao pojmom seobe naroda. Ali on ih citira kad mu zatreba potkrepa za koji sud, na ono pak što je u tim knjigama za njega doista relevantno i ne osvrće se. A i o temeljnom pitanju svoje knjige, o značenju paleobalkanistike za nacionalnu povijest balkanskih naroda, a to će reći o pitanjima autohtonosti, imao je pod rukom raspravu, koju on i ne navodi, a da ju je ikako uzeo u obzir, bilo bi mu rasuđivanje razvedenije i bolje utemeljeno.¹⁷

Kada se povuče crta, zbroji i oduzme sve, najveća je vrijednost Mužićeve knjige što razmišljanjima o podrijetlu Hrvata daje novo usmjerenje, što ih upućuje na autohtonizam, koji je uza sve rezultate novijih istraživanja ostajao zanemaren, osobito u kulturnoj svijesti širokih krugova. Samo u tom smislu mogu se i razumjeti pohvalne riječi kojima akademik Suić završava svoj predgovor: »U našoj pak historiografiji Mužićevo djelo o kontinuitetu življenja i elementima autohtonosti na našem hrvatskom prostoru jest i bit će još dugo ostvarenje s odlikama prvenca suvremenog usmjerenja u našoj i svjetskoj povijesnoj znanosti« (str. 7). Inače, krajolikih, pa i teških slabosti te knjige, o kojima se govorilo u ovoj recenziji, Suićeve bi riječi bile posve neshvatljive.

Doista, zbog usmjerenja, zbog obrađene i prikazane literature, zbog zauzetosti za predmet i zbog mnogih ispravnih uočavanja imamo razloga da budemo i zahvalni Mužićevoj samouvjerenosti kojom se pothvatio da piše o predmetu kojemu nije do-
rastao. Njegov načiniti diletantizam će, bojati se je, raspirivati autohtonističke i antislavističke ideologeme u onih koji su tomu skloni. Ali će, nadati se je, potaknuti i ozbiljnu diskusiju o svim onim pitanjima koja je Mužić pokrenuo, a odgovarajući na njih promašio biljeg. Ako to i jesu upravo glavna pitanja, opet je svojevrsna zasluga što je potaknuta rasprava baš o njima. Prilog toj raspravi neka bude i ova recenzija, a njezin pisac izriče ovime Ivanu Mužiću pred svom znanstvenom javnosti svoju zahvalnost za bogate, mnogostruke i izazovne poticaje što ih je dobio od nje da ju napiše.

BILJEŠKE

¹ Usp. R. Katičić, *Ancient Languages of the Balkans*, The Hague – Paris 1976, 184–188.

² Usp. R. Katičić, *Die illyrischen Personennamen in ihrem südöstlichen Verbreitungsgebiet*, *Živa antika*, 12, Skopje 1962, 95–120; isti, *Das mitteldalmatische Namensgebiet*, *Živa antika*, 12 (1963), 255–292; isti, *Suvremena istraživanja o jeziku starosjedilaca ilirskih provincija – Die neuesten Forschungen über die einheimische Sprachschicht in den illyrischen Provinzen*, Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u prehistorijsko doba, Sarajevo 1964, 9–58; isti, *Namengebiete im römischen Dalmatien*, *Die Sprache*, 10, Wien 1964, 23–33; isti, *Zur Frage der keltischen und pannonischen Namensgebiete im römischen Dalmatien*, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, 3 (1), Sarajevo 1965, 53–76; isti, *Liburner, Pannonier und Illyrier*, *Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft*, 14 (1968), 363–368; isti, *Die einheimische Namensgebung von Ig*, *Godišnjak*, 8 (6), Sarajevo 1968, 61–120; G. Alföldy, *Die Namensgebung der Urbevölkerung in der römischen Provinz Dalmatia*, *Beiträge zur Namenforschung*, 15, Heidelberg 1964, 55–104; isti, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest 1965; isti *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg 1969 (Beiträge zur Namenforschung, Beiheft 4).

³ Tek se u najnovije doba otkrivaju tragovi dalmatinskih zapisa iz onoga doba. Usp. R. Katičić, *Vetustiores ecclesiae Spalatensis memoriae*, *SHP*, ser. 3, sv. 17, Split 1987, 17–51; isti, *Aedificaverunt Ragusium et habitaverunt in eo*, *ibid.*, 18 (1988), 5–38.

⁴ Usp. R. Katičić, *Od Konstantina Porfirogeneta do Povaljske listine*, *Obljetnica Povaljske listine i praga 1184–1984*, *Brački zbornik*, 15, Supetar 1987, 36–37.

⁵ *Bellum Gothicum* 3, 4, 22. Prijevod i komentar u *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, 1, Beograd 1955, 25–31.

⁶ *Getica* 5, 34 i 23, 119.

⁷ *Getica* 60, 316 i 50, 265–266.

⁸ Usp. Th. Mommsen, *Prooemium in Iordanis Romana et Getica*, *Momumenta Germaniae historica*, Auctorum antiquissimorum, tomi V, pars prior, Berlin 1882, VI–VII.

⁹ Usp. H. Wolfram, *Geschichte der Goten*, München 1979, npr. 374, 450–451. U vezi s time još 50, 288, 373, 374.

¹⁰ Ps. –Mauricius, *Strategikon* 11, 4, 130–135. Prijevod i komentar u *Vizantiski izvori*, 1, 138.

¹¹ *Žiće Metodijevo*, glava 2; *Fuldski anali* uz godinu 849.

¹² Usp. R. Katičić, *Hoditi – roditi*. Spuren der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus, *Wiener Slavistisches Jahrbuch (WSIJ)*, 33 (1987), 23–43 i proširena hrvatska verzija: *Hoditi – roditi*. Tragom tekstova jednoga praslavenskog obreda plodnosti, *Studia ethnologica*, 1, Zagreb 1989, 45–63; isti, *Nachlese zum urslawischen Mythos vom Zweikampf des Donnergottes mit dem Drachen*, *WSIJ*, 34 (1988), 57–75 i V. Belaj, *Randbemerkungen zu Katičić' Nachle-*

se, *ibid.*, 159–161; R. Katičić, Weiteres zur Rekonstruktion der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus, *WSIJ*, 35 (1989).

¹³ Usp. R. Katičić, Ispraviti pravdo, *WSIJ*, 31 (1985), 41–46; isti, Praslavenski pravni termini i formule u Vinodolskom zakonu, *Slovo*, 39–40, Zagreb 1990, 73–85.

¹⁴ Pišući o pismima pape Ivana X. doista nisam znao za knjigu Ive Guberine i da se on u njoj bavi istim predmetom. Mužić to ispravno primjećuje. Ona se nigdje ne citira u dosta obilnoj literaturi kojom sam se služio. Pa ni sada, potaknut Mužićem, nisam joj tražeći po literaturi našao nikakva traga. Nemaju je u popisima (indeksima) niti Nada Klaić, niti Stjepan Gunjača, niti Dominik Mandić!

¹⁵ Kritičko izdanje: C. Lambot, Oeuvres théologiques et grammaticales de Godescalc d'Orbais, *Spicilegium sacrum Lovaniense*, 20, Louvain 1945. Ostala literatura: Dom Germain Morin, Gottschalk retrouvé, *Revue Bénédictine*, 43 (1931), 303–312; K. Vielhaber, Gottschalk der Sachse, Bonn 1956; M. Ch. Mitterauer, Gottschalk der Sachse und seine Gegner im Prädestinationstreit, Wien 1956 (strojem pisana disertacija); J. Jolinet, Godescalc d'Orbais et la Trinité, Paris 1958. K tomu dolaze još natuknice u enciklopedijama za bogoslovlje i crkvenu povijest.

¹⁶ Osobito R. Wenskus, Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes, 2. izd., Köln–Wien 1977. Dobro je tu još spomenuti od istoga autora Probleme der germanisch-deutschen Verfassungs- und Sozialgeschichte im Lichte der Ethnosoziologie, Festschrift für Walter Schlesinger, *Mitteldeutsche Forschungen*, 74 (1974), 19–46.

¹⁷ Usp. R. Katičić, Proučavanje staroga Balkana i nacionalna povijest današnjih balkanskih naroda, *Godišnjak*, 18 (16), Sarajevo 1980, 201–206 = Novi jezikoslovni ogleđi, Zagreb 1986, 309–316.